

ISPOSTAVA BANSKE VLASTI BANOVINI HRVATSKE U SPLITU 1939.–1941.

Tonko BARČOT
Vela Luka (o. Korčula)

UDK 949.75 ("1939–1941" Split)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 31. XII. 2005.

U radu se analizira djelovanje Ispostave banske vlasti u Splitu, instance upravne vlasti u Banovini Hrvatskoj, i to za područje nekadašnje Primorske banovine s pridodanim kotarevima u razdoblju 1939.–1941. Uz prikaz organizacijske strukture i društveno-političkog konteksta, nastoji se odgovoriti na pitanje o razmjerima samouprave i svrhovitosti postojanja Ispostave. Zaključna ocjena temeljena na arhivskim izvorima i periodici, upućuje na isključivo administrativno funkcioniranje Ispostave bez imalo samostalnosti u radu te njene potpune izlišnosti u upravnom aparatu Banovine Hrvatske.

Ključne riječi: *Ispostava banske vlasti, Split, Dalmacija, Banovina Hrvatska, 1939.–1941.*

1. UVOD

Ovaj rad ima primarni cilj prikazati instituciju – Ispostavu banske vlasti u Splitu u njenom društveno-političkom kontekstu. Ispostava je iz više razloga zanimljiva kao tema:

1. Sporazum Cvetković-Maček, kao uvertira u jedno od najintragantnijih razdoblja naše prošlosti, iznjedrio je Banovinu Hrvatsku, koja je nakon dugih stoljeća dezintegracije hrvatskih prostora ujedinila Dalmaciju i bansku Hrvatsku.

2. Ipak, zadržani su upravni organi ukinute Primorske banovine i reorganizirani kao Ispostava banske vlasti za prostor ukinute banovine. Da li je pri tome motiv vodećih ljudi Banovine Hrvatske bio poštivanje dalmatinske cjeline unutar hrvatskog korpusa ili tek prijelazno rješenje prema većoj centralizaciji?

3. S obzirom da propisana autonomnost Ispostave nije sprovedena u djelo, javljaju se glasovi nezadovoljnika, prije svega svrgnutih jugonacionalista. Pri tome jasno i nedvosmisleno izražavaju autonomaške osjećaje i potrebu stvaranja zasebnog dalmatinskog korpusa unutar Jugoslavije. Koliko je to dalmatinsko autonomaštvo patvoreno i vezano uz politički trenutak?

4. Uloga Hrvatske seljačke stranke, vodećeg hrvatskog pokreta, bila je presudna u procesu institucionalizacije Banovine i nadređena vlasti te iste Banovine.

5. Službeni Beograd nije ulazio u unutrašnja pitanja Banovine Hrvatske, tek su pojedina srpska glasila pisala o aktualnom položaju Dalmacije.

6. Poistovjećivanje Splita i Dalmacije, i odnos samog Splita, ali i ostalih dalmatinskih makroregija prema ovom problemu, postavio se kao nepremostiva prepreka za opstanak Ispostave.

Ispostava je u ovom razdoblju postala političko pitanje (ne i prvorazredno) koje je samo po sebi povlačilo pitanje položaja Dalmacije, tako da ova dva pojma (Dalmacija i Ispostava) postaju sinonimi, iako u biti to nisu i ne bi trebali biti.

U radu sam se koristio izvornim arhivskim gradivom – fondovima Predsjedničkog ureda i Kabineta bana (Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu), s napomenom da u Državnom arhivu u Splitu, prema dostupnim informacijama, ima jako malo dokumentacije. Presudnu količinu podataka podastrijeli su publicirani izvori, prvenstveno kroz službena glasila i zbirke zakona iz tog razdoblja. Literatura je izuzetno oskudna, i gotovo se nitko direktno ili indirektno ne dotiče ovog pitanja (tek I. Beuc u «Povijesti institucija državne vlasti u Hrvatskoj 1527.–1945.» posvećuje nekoliko rečenica). Rabio sam i novinski fond da bih upotpunio oskudnost prethodnih izvora, ali i da bih jasnije osvijetlio političku i društvenu pozadinu.

2. PRAVNI PREDNIK – KRALJEVSKA BANSKA UPRAVA PRIMORSKE BANOVINE

Uspostavljanjem diktature 1929. godine, kao pomno pripremajućeg čina, kralj Aleksandar I. najprije donosi zakon o izmjenama zakona o općinama, kojim raspušta i sve organe oblasne samouprave te postavlja komesare namjesto tih organa. Ovim potezom stvarno je ukinuo i oblasti kao osnovnu teritorijalnu podjelu Kraljevine SHS. Upravo je ova teritorijalna podjela na oblasti bila veći kamen spoticanja u unutarnjem političkom životu. Posebno se to odnosilo na Hrvatsku, čiji je teritorij bio razmrvljen na šest oblasti. 3. 10. 1929. godine donesen je Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja. Država se odsada nazivala Kraljevina Jugoslavija, a opća uprava se dijelila na banovine, kotareve i općine. Umjesto 33 oblasti, država se podijelila na devet banovina. No, i nove upravno-političke jedinice bile su razgraničene s ciljem brisanja granica historijskih jedinica iz kojih je nastala ova država. Hrvatski je teritorij i nadalje ostao podijeljen, ovaj put na Savsku i Primorsku banovinu. Kralj Aleksandar je time htio dati do znanja da ne pomišlja na federaciju, a pogotovo ne na federaciju na nacionalnoj bazi. Kralj je u zemlji uredio njemu podređeni sustav u kojem je on svemoćan, ali istovremeno i neodgovoran.

Primorska se je banovina u upravnom pogledu dijelila na 21 kotar (srez)¹ i 101 općinu. Stvaranje ove banovine mnogi su osjetili kao svojevrsno oživljavanje ukinute

¹ Kotarevi Benkovac, Biograd, Brač, Bugojno, Duvno, Hvar, Imotski, Knin, Konjic, Korčula, Livno, Ljubuški, Makarska, Metković, Mostar, Preko, Prozor, Sinj, Split, Stolac i Šibenik.

dalmatinske posebnosti i autonomije. Prilikom dvogodišnjice uspostave, isticalo se: «Primorska banovina uglavnom je sastavljena od krajeva, koji su i u dalekoj prošlosti bili sastavni dio jedne političke jedinice; a ovim krajevima sad su dodani, na sjeveru i istoku, i drugi krajevi, koji su sa njima oduvijek bili u organskoj vezi... iz tih krajeva je oduvijek život strujao u pravcu prema primorju. Tako je današnja Primorska banovina prirodna, organski sastavljena jedinica, a Zakon o podjeli Kraljevine na Banovine dao je legitimitet jednoj istoričkoj činjenici».²

Ipak, stvarna nadležnost ove, ali i drugih banovina, stajala je samo na papiru. U stvarnosti je autonomije bilo malo i nimalo. Banovinska vijeća bila su imenovana direktno ili indirektno od ministra policije, a banski vijećnici su pozivani samo jedanput godišnje da odobre banovinski proračun «koji je bio unaprijed, bez njihove suradnje i bez da se vodilo računa o stvarnim potrebama hrvatskih krajeva, i to po uputama ministara iz Beograda... nije bilo samo političke, već u stvari ni administrativne samouprave, a banske su uprave bile samo ekspoziture pojedinih ministarstava, uglavnom onog unutrašnjih poslova...».³

3. SPORAZUM CVETKOVIĆ-MAČEK

Neodrživost političke situacije u Kraljevini Jugoslaviji nagnala je Kraljevsko namjesništvo, točnije kneza Pavla Karađorđevića da riješi tzv. hrvatsko pitanje koje je već od samog početka zajedničke države predstavljalo jedan od najvećih problema njene stabilizacije. Upravo je u tom pravcu oformljena vlada Dragiša Cvetkovića 5. 2. 1939., koja je rješavanje tog problema predstavila u svojoj deklaraciji (kojom se predstavila sredinom veljače 1939.) kao svoju specijalnu misiju. Očito je da se radilo o sastavljanju «slabe» vlade bez većeg autoriteta, kako zaključuje Ljubo Boban, koja, kao takva, ne bi ometala Pavlov plan o sporazumu s Mačekom. Stoga je Cvetković tu odigrao ulogu kneževa kurira.⁴ Znakovito je bilo što se u vladinoj promotorskoj deklaraciji nisu više spominjali termini «nacionalnog i državnog jedinstva», te je sve skupa upućivalo na zaključak da se radi o prijelaznoj vladi.

Koji su to bili faktori koji su dvorsku kamarilu nagnali na politiku sporazuma? Udružena oporba, bez obzira na svoje slabosti, bila je neugodan politički konkurent pa je Vladinu stranku često spašavala izborna geometrija. Milan Stojadinović (nakon rascjepa u dvorskoj stranci 1935. godine formira Jugoslavensku radikalnu zajednicu) i njegov izuzetno moćan položaj u zemlji, ali i profašistička vanjska politika. Stoga knez Pavle, anglofilski orijentiran, potiče raslojavanje JEREZE i formiranje zasebne političke grupacije unutar nje, na čelu sa Cvetkovićem. Ipak, ni vanjskopolitički događaji nisu bili bez utjecaja. Po Beucu odcjepljenje Slovačke od Češke u ožujku 1939. (u nacističkoj režiji)

² Prikaz dvogodišnjeg rada Kraljevske banske uprave Primorske banovine 11. 10. 1929. – 11. 10. 1931., Split, 1931., str. 3.

³ *Obzor*, br. 290, 20. 12. 1939.

⁴ Lj. BOBAN, Maček i politika HSS 1928.–1941., Liber, Zagreb, 1974., str. 47.

predstavlja možda i jedan od najvažnijih faktora nastanka Banovine.⁵ I talijanska akcija u Albaniji u travnju iste godine natjerala je Dvor da se posveti rješavanju *kućnih* problema.

Dvoru je u pregovorima s Mačekom i njegovim zahtjevima odriježene ruke davala jedna «rupa» u oktroiranom ustavu iz rujna 1931. godine. Naime, čl. 116 ustava, ovlašćivao je kralja, tj. sada kraljevske namjesnike «*da poduzmu privremeno izvanredne neophodno potrebne mjere u jednom dijelu Kraljevine nezavisno od ustavnih i zakonskih propisa, ako su bili ugroženi javni interesi tako da se je doveo u pitanje javni poredak i sigurnost države pod uvjetom da se izuzetno poduzete mjere podnesu naknadno Narodnom predstavništvu na suglasnost*».⁶

Najvažnije pregovaračko pitanje bio je teritorijalni opseg budućih državnih jedinica. Obje strane traže što je moguće više teritorija, a sa strane se uključuju i ostali politički faktori nudeći svoja rješenja teritorijalnog i upravnog preustroja. Otpočetka ipak postoji konsenzus o teritoriju buduće Banovine Hrvatske, a to je područje Savske banovine, Primorske banovine i kotara Dubrovnik iz Zetske banovine. Krajem travnja 1939. postignut je preliminarni dogovor prema kojemu bi se plebiscitom odlučilo koji će dijelovi Srijema, Vojvodine te Bosne i Hercegovine ući u okvire jedinice koja će se zvati Banovina Hrvatska. No, Vladko Maček, vođa Seljačko-demokratske koalicije i Udružene oporbe, će odustati od plebiscita te će odmah prihvatiti neke bosanske i srijemske kotareve.

Dana 26. 8. 1939. godine utanačen je sporazum Cvetković-Maček, koji je svoju državno-pravnu formulaciju dobio Uredbom o Banovini Hrvatskoj.⁷ Na temelju ove uredbe, koju su donijeli kraljevski namjesnici na prijedlog Ministarskog savjeta, utvrđen je teritorijalni obim, odvijanje prenošenja nadležnosti organa državne vlasti na bansku vlast Banovine Hrvatske te organiziranje vlasti u banovini. Istog je dana raspuštena vlada, donesena Uredba o proširenju propisa o Banovini Hrvatskoj na ostale banovine,⁸ Ukaz o raspuštanju Senata, kao i onaj o raspustu Narodne skupštine te Uredba o političkim zakonima. Sporazum je utvrdio i sastavljanje vlade, koju je ponovno formirao Cvetković, ali ovaj put i s ministrima iz HSS-a.

Sporazumom ipak nisu riješena sva sporna pregovaračka pitanja. Teritorij banovine nije do kraja definiran, što je i jednima i drugima davalo nadu. HSS-u da će se banovina

⁵ Ivan BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527.–1945.)*, Zagreb, 1969., str. 388.

⁶ ISTO, str. 388.

⁷ Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd, 1965., prilozi – str. 403. Ova je uredba ipak predstavljala izmjenu Oktroiranog ustava, i to: 1. odstupanjem od striktnog centralizma, 2. odstupanjem od striktno provedenog principa nacionalnog unitarizma jer se priznalo postojanje «hrvatskog pitanja». Ferdo ČULINOVIĆ, *Slom stare Jugoslavije*, Školska knjiga, Zagreb, 1958., str. 95.

⁸ Uredba o Banovini Hrvatskoj otvara mogućnost spajanja ostalih banovina i mijenjanja njihovog teritorijalnog obima (*Službene novine*, br. 194, 26. 8. 1939.). JRZ je tražio formiranje srpske i slovenske jedinice, tj. banovine, prije izbora za Narodnu skupštinu, dok je HSS inzistirao da se to odgodi nakon izbora i konstituiranja skupštine. Slagali su se s rješenjem koje je uključivalo podjelu BIH, prije negoli s njenom autonomijom. Do početka rata nisu formirane ni srpska ni slovenska jedinica, ponajprije jer nije bilo konsenzusa u državi, ali i zbog sve nestabilnije situacije u svijetu.

još više proširiti, a dvoru da će se teritorij banovine smanjiti kada se budu oformile preostale državne jedinice.⁹ Tu je bilo još i pitanje nadležnosti, kao i pitanje financijskog položaja, koje je zadavalo najviše glavobolje pregovaračima.

Uredbom o Banovini Hrvatskoj propisana je teritorijalna nadležnost iste u granicama Savske te Primorske banovine, ali i kotareva Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik i Fojnica – dijelova Zetske, Dunavske, Drinske i Vrbaske banovine. Središte Banovine Hrvatske nalazilo se u Zagrebu. Propisana je i stvarna nadležnost. Preuzeta je nadležnost kraljevskih banskih uprava ujedinjenih banovina te gotovo sva nadležnost državnih ministarstava i njihovih organa na opisanom teritoriju. Ipak, ministarstva vanjskih poslova, vojske i mornarice, saobraćaja, pošte i vjera te vrhovna državna vlast kao zajednički poslovi ostali su u Beogradu. Poslovi svih ostalih ministarstava – unutarnjih poslova, prosvjete, pravde, poljoprivrede, šuma i rudnika, trgovine i industrije, građevine te socijalne politike i narodnog zdravlja – prešli su u nadležnost banovine. No, i tu su postojali neki izuzeci, tj. poslovi koji su ostali zajedničkim. Tako je u resoru Ministarstva unutarnjih poslova i dalje ostalo «suzbijanje antidržavne i razorne propagande», «vršenje policijske obavještajne službe», «davanje državljanstva izuzetnim putem» te «oduzimanje državljanstva».¹⁰ Što se tiče ostalih ministarstava, uglavnom se radilo o međunarodnim kontaktima i vezama koje ostaju u saveznoj nadležnosti. U praksi će ipak dolaziti do povremenih sporova glede ovih odredbi jer će HSS tražiti da se one tumače šire.

Najveće su nedoumice ostale na financijskom polju jer se to pitanje nije reguliralo ni u Sporazumu ni Uredbi o Banovini Hrvatskoj. U ožujku 1940. donesena je Uredba o financiranju Banovine Hrvatske,¹¹ čime je Beograd ustupio Zagrebu većinu neposrednih poreza, svih samoupravnih prihoda bivših banovina, kao i dobar dio taksi te trošarine na alkohol. Mada su brojna financijska pitanja ostala otvorena, može se zaključiti da je banovina ovom uredbom stekla financijsku samostalnost.

⁹ Uredba o BH – II. Glava: “Definitivni opseg Banovine Hrvatske odredit će se prilikom preuređenja države; pri tome će se voditi računa o ekonomskim, geografskim i političkim okolnostima. Tom prilikom izdvojiti će se iz gore navedenih srezova, koji su pripojeni Banovini Hrvatskoj, općine i sela koja nemaju hrvatsku većinu”; Lj. BOBAN, 1965. str. 403.

«Ne smatrajte ni jednu današnju granicu banovine Hrvatske definitivnu. Ko god misli da bi njegov kraj trebao pripasti Hrvatskoj treba raditi u tom pravcu, a nije dovoljno da to samo traži hrvatsko narodno zastupstvo»; iz govora glavnog tajnika HSS-a Jurja Krnjevića u Sarajevu, u rujnu 1940.; *Novo doba*, br. 208, 3. 9. 1940.

Župnik Ravna, Trebinja («Trebimlja») i načelnik općine Popovo Polje šalju 1. 9. 1939. predstavku «svijetlom banu» u kojoj traže da kao čisto hrvatski kraj «budu i počinu u skute mile i lijepe naše Domovine Hrvatske!»; Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Banovina Hrvatska, Kabinet bana (HDA 155 – BHKB); 1939.–1941., kutija 2, br. 86/39.

¹⁰ I. BEUC, 1969., str. 389.

¹¹ *Službene novine*, br. 475, 30. 03. 1940.

3.1. Banska vlast Banovine Hrvatske

Unutrašnja organizacija Banovine je spala u njen autonomni djelokrug, a definirana je Uredbom o ustrojstvu banske vlasti¹² od 9. 9. 1939., na prijedlog bana, a na temelju čl. 12 Uredbe o BH od strane kraljevskih namjesnika.

1) Prema ovoj uredbi *zakonodavnu vlast* u predmetima iz banovinske nadležnosti vrše *kralj* i *Sabor* zajednički. Dakle, nakon raspuštanja 1918. godine, trebala se ponovno formirati ova institucija. Sabornici su imali biti izabrani na općim, tajnim i neposrednim izborima. Sabor, čije je sjedište i dalje ostalo u Zagrebu, trebao se sazivati kraljevim ukazom, kao što ga je on mogao i raspustiti uz supotpis bana. No, raspuštanje je ujedno povlačilo i naredbu za nove izbore za Sabor. Ipak, Sabor nije nikad konstruiran, kao ni izbori za Sabor jer ih je preduhitrio raspad države.

2) *Upravnu vlast*, u predmetima iz banovinske nadležnosti, vršio je *kralj preko bana*. «*Svaki pismeni čin kraljevske vlasti u predmetima iz nadležnosti banovine Hrvatske potpisivao je ban koji je snosio i odgovornost za premapotpisni predmet*».¹³ Kralj je imenovao i razrješavao bana uz supotpis novoimenovanog bana. Uz rukovođenje vrhovnom banovinskom administracijom, ban posjeduje i posebna prava. To je bilo u sklopu HSS-ovih želja da se postigne barem približno značenje te institucije iz razdoblja Hrvatskog Kraljevstva. Ban je time stekao potpuno neovisan položaj u odnosu na državnu administraciju jer vlada nije mogla utjecati na njegovo imenovanje. Banska rješenja u pitanjima banovinske nadležnosti nije mogao mijenjati ni kralj, već samo sudovi. Glavni je naredbodavac proračuna banovine i vrhovno tijelo za donošenje odluka o banovinskim službenicima. Bila mu je podređena i cjelokupna policijska služba i žandarmerija.¹⁴

Bansku vlast Banovine Hrvatske¹⁵ vršio je ban neposredno i posredno preko svog administrativnog aparata. Taj se aparat organizacijski dijelio u odjele, koji su se pak dijelili u odsjeke, tj. pododsjeke i samostalne referate. Odjeli nisu predstavljali samostalne resore, već je podjela banske vlasti bila isključivo tehničko-organizacijskog karaktera i značenja. Ban je jedina politička ličnost, dok su sve ostale funkcije, od podbana naniže, strogo činovničkog položaja.¹⁶ U tome i leži bitna razlika u usporedbi s predstojnicima odjela bivše Hrvatsko-

¹² *Narodne novine*, br. 204, 11. 9. 1939.

¹³ I. BEUC, 1969., str. 394.

¹⁴ Prema Dopunama uredbi o formaciji žandarmerije, “savski i primorski žandarmerijski puk sačinjavaju žandarmerijsku brigadu banovine Hrvatske, čije je sjedište u Zagrebu”; *Zbirka zakona i uredaba*, sv. I–XII, br. 1–363, god. 1939., Zagreb, br. 289, str. 693.

¹⁵ “Izraz Banska Vlast... odgovara pojmovno predašnjem hrvatskom izrazu: zemaljska vlada”; *Godišnjak Banske vlasti banovine Hrvatske 1939. – 26. 8. 1940.*, I, Zagreb, 1940., str. 3.

¹⁶ «On je ministar pretsjednik, koji nema oko sebe kabinet sebi ravnopravnih resornih ministara, nego je postavio na čelo odjela, koji će imati nadležnost autonomnih ministarstava, stručna lica, većinom činovnike. To su njegovi referenti, bez velikih rangova ili plaća. Isključena su politička lica.»; V. PAVLEKOVIĆ, *Banovina Hrvatska (Politička, administrativna i ekonomska struktura)*, Zagreb, 1939., str. 19.

slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, koji su posjedovali odgovorniji položaj te su mogli biti birani u Sabor. Uz odjele za: 1. unutarnje poslove, 2. prosvjetu, 3. pravosuđe, 4. seljačko gospodarstvo, 5. šumarstvo, 6. rudarstvo, 7. obrt, industriju i trgovinu, 8. tehničke radove, 9. socijalnu politiku, 10. narodno zdravlje, 11. financijske poslove; postojali su u organizacijskoj strukturi banske vlasti i *Kabinet bana te Predsjednički ured*, kao neposredni organi bana.

Odjeli banske vlasti djelovali su i nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, kao prijelazni tehnički organi. Naime, naredbom zamjenika poglavnika NDH oni su obavljali tekuće poslove do imenovanja «prve hrvatske državne vlade» 17. 4. 1941.¹⁷

4. FORMIRANJE ISPOSTAVE¹⁸

Uspostavom Banovine Hrvatske došlo je do likvidacije upravnih organa Primorske banovine, koja je ušla u njen sastav. Poslovi likvidacije već su na samom početku rujna 1939., povjereni višem bancskom savjetniku Primorske banovine g. Sikiriću. 15. 9. 1939. prvi se put službeni list bivše Primorske banovine oglašava kao službeni list Ispostave banske vlasti u Splitu, a istog dana je na čelu Ispostave imenovan v. d. povjerenika. Ispostava banske vlasti Banovine Hrvatske predviđena čl. 7 Uredbe o

Ipak, prema Beucu, i podban bi se mogao odrediti kao posebna organizacijska jedinica. Djelokrug mu je, doduše, određivao ban, ali je on i pored toga “stalno vodio stručne poslove uprave i vršio nadzor nad svim odjelima s gledišta zakonitosti i administrativne tehnike”; (I. BEUC, Zagreb, 1974. str. 399). U prilog ove tvrdnje ide zasigurno i činjenica što je tu dužnost, poslije dr. Krbeka, obavljao Svetozar Ivković, kao predstavnik SDS, tj. srpskog naroda, što donekle politizira ovaj činovnički položaj. Za vrijeme rata donesena je Uredba o izmjeni Uredbe o ustrojstvu banske vlasti upravo u duhu Beucove napomene. Naime, novi čl. 1 glasi: «Podban je najviši pomoćni organ Bana, izvan činovničkih položajnih grupa». (*Narodne novine*, br. 79, 7. 4. 1941.).

¹⁷ «Određujem da do konstituiranja Vlade Države Hrvatske imaju po mojoj odredbi sve upravne poslove Države Hrvatske obavljati nadalje Odjeli Banske Vlasti. Svi Odjelni predstojnici imaju obavljati sa podređenim činovništvom sve tekuće poslove», Kabinet zamjenika poglavnika; *Službeni list Države Hrvatske* (sljednik *Narodnih novina*), br. 1, 11. 4. 1941.

¹⁸ Iako se moglo očekivati da će se glavnina materijala nalaziti u Državnom arhivu u Splitu, tamošnji fond Ispostave banske vlasti (DAS, 14) gotovo i ne sadrži dokumentaciju 1939.–1941. Iako se radi o 417 svežnjeva materijala i 68 knjiga (prema trenutnom Registru fondova Državnog arhiva u Splitu), riječ je uglavnom o fragmentima, i to registrature prednika, Kraljevske banske uprave Primorske banovine (većinom spisi Odjela za obrt, industriju i trgovinu te nešto iz Financijskog odjela). Kako su se nadležstva smjenjivala (Pokrajinska vlada za Dalmaciju /1919.–1921./ – Splitska oblast /1922.–1929./ – Kralj. banska uprava Primorske banovine /1929.–1939./ – Ispostava banske vlasti /1939.–1941./) tako je jedna institucija od druge nasljeđivala registraturu i nastavljala administraciju. No, o sudbini registratura Pokrajinske vlade za Dalmaciju, Splitske oblasti te Ispostave banske vlasti ne zna se ništa točno. Najvjerojatnije su zapaljene ili drugačije uništene u prvim godinama nakon završetka II. svjetskog rata, i to u zgradi Banovine, u kojoj se iza rata smjestila Komanda Jugoslavenske ratne mornarice. Dio koji je sačuvan i danas se čuva u Državnom arhivu u Splitu, nije se nalazio u toj zgradi, već je bio izdvojen i čuvao se u podrumskim prostorijama palače «Croatia», u kojoj se poslije oslobođenja nalazilo sjedište Obblasnog Narodnooslobodilačkog odbora za Dalmaciju.

Stoga su mi glavni izvor podataka predstavljali fondovi Hrvatskog državnog arhiva, Predsjednički ured bana i Kabinet bana, od kojih, upravo fond Predsjedničkog ureda bana prema svojem djelokrugu poslova najviše službeno komunicira s Ispostavom.

ustrojtstvu banske vlasti Banovine Hrvatske (9. 9. 1939.) – «*U svrhu likvidacije bivše Kraljevske banske uprave u Splitu, za njeno područje kao i za srezove Dubrovnik, Fojnica i Travnik, ustanovljava se p r i v r e m e n o Ispostava Banske Vlasti u Splitu*»,¹⁹ preuzela je teritorijalnu nadležnost svojeg prednika, Kraljevske banske uprave Primorske banovine, ali ju je i proširila kotarevima Dubrovnik, Travnik i Fojnica (prilog 1.).

Krajem rujna izvršena je i primopredaja tehničkih poslova ovih kotareva (po izaslaniku Ispostave Lucijanu Stelli). Tako su pod upravom Ispostave stajala 24 sreska načelstva i 6 sreskih ispostava (Čapljina, Gornji Vakuf, Nin, Kupres, Posušje i Vis). Po strukturi stanovništva Hrvati su predstavljali većinu u 18 kotara, dok su Srbi imali neznatnu većinu u benkovačkom i kninskom, a Muslimani u kotaru Konjic.

Postavljanjem²⁰ Mate Bulića za prvog povjerenika sredinom rujna 1939. započele su veće promjene u bivšoj Kraljevskoj banskoj upravi Primorske banovine. Njegovo imenovanje je burno proslavljeno u njegovom rodnom Vranjicu, potpuno okićenom hrvatskim zastavama. U tisku se opisuje kao «... *dugogodišnji (38 godina službe do imenovanja – op. a.) iskusan, ozbiljan i savjestan upravnik, dobar poznavalac svih upravnih pitanja, napose na teritoriju današnje Ispostave... a koji je za svih režima što su se izmjenili na upravi zemlje, uvijek otvoreno i odlučno ispoljavao svoje hrvatsko uvjerenje*». Primopredaja vlasti obavljena je 18. rujna 1939. Pri tome je Bulić istaknuo da će se u radu prije svega držati zakonitosti. Čim se uredi financijski okvir, započet će se s podizanjem privrede, «*a posvetit će se puna pažnja i narodnoj prosvjeti, zdravstvu*». Istaknuo je da je uočljiv nedostatak činovništva, pogotovo u kotarskom načelstvu (najistaknutije u Dubrovniku). Manjak činovnika uočljiv je i u poljoprivrednom, tehničkom, prosvjetnom i upravnom odjeljenju. Naglasio je svoje načelo u radu: «*za strogu zakonitost i punu objektivnost u vršenju službe*».²¹

Promjene su se najprije očitovale u čišćenju činovništva: «*Odlukom bana... smijenjeni su mnogi načelnici bivše Banske uprave u Splitu, upravnik policije u Splitu i mnogi kotarski predstojnici u Dalmatinskoj Hrvatskoj...*»²² Ali, kao što je i glavni tajnik HSS-a Juraj Krnjević priznao, pri tome se nije uvijek vodilo pravičnim razlozima. Naprotiv, često se bez ikakvih provjeravanja vršilo odstranjivanje činovnika, i to u tajništvu HSS-a.

«K nama se dolazi u Zagreb, dolazi se u tajništvo, traži se izmijena jednog ili drugog činovnika. Mi interveniramo kod Banske vlasti i dotično se lice ukloni sa položaja. Kad iza toga, eto ti u Zagreb deputacije koja tvrdi da je čovjek koga se uklonilo,

¹⁹ *Zbirka zakona i uredaba*, 1939., br. 284, str. 660–661.

²⁰ 18. 9. 1939. ban Šubašić šalje depešu v. d. povjerenika Humbertu Lugeru kojom Bulića imenuje povjerenikom, što je Luger istog dana i proslijedio Buliću u *Opšte odjeljenje* Ispostave. «Dostavljajući Vam prednje na znanje istodobno predajem Vam dužnost po zapisniku»; HDA, Kabinet bana, kutija 2, br. 477/39.

²¹ *Novo doba*, br. 222 i 223, 18. i 19. 9. 1939.

²² «Tako su stavljani na raspoloženje g. Nikola Stilinić, načelnik upravnog odjeljenja Ispostave... Umirovljen je dr. Marin Ivić, načelnik općeg odjeljenja a predložen je ministru poljoprivrede za umirovljenje Nikola Morović, načelnik poljoprivrednog odjeljenja Ispostave...»; *Novo doba*, br. 232, 28. 9. 1939., str. 2.

zlatan čovjek i da je počinjena velika grješka. Činili su to čak i narodni zastupnici. A kad nijesu mogli preko mene, onda su išli visokim činovnicima i od njih tražili uklanjanje jednog ili drugog činovnika. Zamislite sada, što će ti činovnici misliti o narodu. Sami ih ovako kvarimo.»²³

Ispostava je primarno bila zamišljena kao prijelazno uređenje, dok se ne provede nova upravna organizacija Hrvatske i ne kreiraju srednje upravne vlasti između kotarskih predstojništava i banske vlasti, tj. dok se ne formiraju županije. Do donošenja zakonskog propisa o njenom novom djelokrugu, Ispostava je preuzela punu nadležnost bivše Banske uprave Primorske banovine, što je ipak ostalo samo na papiru. Iznimno je u tom prijelaznom periodu proširena njena nadležnost u pitanju odluka o službenim odnošajima nižih službenika,²⁴ a snižena u pitanju nadzora nad općinama.²⁵

U kolovozu 1940. bansom je naredbom propisan novi djelokrug ove institucije. Prema Naredbi o djelokrugu i unutarnjem uređenju Ispostave banske vlasti u Splitu,²⁶ na njenom čelu stoji *povjerenik*, kojeg određuje ban iz redova svojih činovnika. Dakle, kao i kod odjelnih predstojnika banske vlasti, radi se o visokom činovniku, a ne političkoj личности. Povjerenik vrši poslove iz svoje nadležnosti na vlastitu odgovornost, a pod nadzorom i uputama bana. U Kraljevskoj banskoj upravi Primorske banovine ban je djelovao prema direktivama i pod nadzorom resornih ministara – kod Ispostave, dakle, nadzor umjesto ministara vrši ban Banovine Hrvatske. Po uputama povjerenika djeluju njemu dodijeljeni referenti, pomoćno osoblje i podčinjeni organi. Uz urede i organe opće uprave s područja Ispostave, podređena su mu i samoupravna tijela. Po ovlaštenju bana povjerenik donosi odluke o službenim odnosima banovinskih službenika na teritoriju Ispostave. «Stavlja prijedlog za banovinski proračun», a ujedno je i naredbodavac za kredite, određene proračunom Ispostavi.²⁷ U slučaju spriječenosti zamjenjuje ga *zamjenik*

²³ *Novo doba*, br. 166, 16. 7. 1940., str. 5.

²⁴ 29. 12. 1939. ban je ovlastio povjerenika Ispostave za donošenje i potpisivanje ovih rješenja na području Ispostave «1. rješenja o raspoređivanju svih službenika sa službom kod Ispostave; 2. sve odluke o službenim odnosima podvornika, zvaničnika, dnevničara-podvornika i dnevničara-zvaničnika...; 3. sve odluke o periodskim povišicama svih banovinskih službenika... i 4. odluke o godišnjem odmoru, odsustvu ispod 8 dana i bolovanju do 2 mjeseca u jednoj kalendarskoj godini svih službenika... izuzimajući sreske načelnike, predstojnike gradskih policija, starješine sreskih ispostava, željezničke i pogranične policije, odnosno vršiocje dužnosti spomenutih ustanova»; Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Banovina Hrvatska, Predsjednički ured bana 1939.–1941. (HDA 156, BHPR.U); kutija 1; br. 24596 Pr/39.

²⁵ Ivo KRBEK, Organizacija Banovine Hrvatske, *Hrvatski dnevnik*, br. 1399 (Uskrs 1940.), str. 17 i 18.

²⁶ Donesena na temelju čl. 7 Uredbe o ustrojstvu banske vlasti Banovine Hrvatske od 9. 9. 1939. od bana Šubašića 4. 8. 1940., a stupila je na snagu objavom u *Narodnim novinama* br. 177, od 6. 8. 1940.

²⁷ Tako krajem siječnja 1940. Odjel za financijalne poslove banske vlasti na temelju Uredbe o proračunu, računovodstvu i Računskom sudu Banovine Hrvatske od 12. 10. 1939., ovlašćuje povjerenika Ispostave «na odobravanje virmana između postupaca istog stupca u svim redovitim i izvanrednim proračunskim kreditima u nadležnosti Ispostave... za tekuću proračunsku godinu... Odobravanje virmana između stupaca ostaje i nadalje u nadležnosti Bana...»; HDA, BHPR.U, kutija 5, br. 2474/40 Pr.

povjerenika, odnosno šef odsjeka za unutarnje poslove ili koji drugi šef odsjeka određen od bana, ako je i zamjenik povjerenika spriječen.

Ispostava se dijeli na odsjeke, pododsjeke i samostalne referate. Na čelu odsjeka stoji *šef odsjeka*, koji u ime povjerenika upravlja svim poslovima odsjeka. Od sredine 1940. odlukom povjerenika sve šefove odsjeka i samostalnih pododsjeka u slučaju njihove spriječenosti zamjenjuje šef odsjeka za unutarnje poslove, koji time postaje treća ključna figura u hijerarhiji Ispostave.²⁸

Ispostava, kao drugomolbena vlast rješava žalbe protiv upravnih akata podređenih vlasti. S druge strane, žalbe na odluke koje je ona donijela kao prvomolbena vlast, podnose se banskoj vlasti. Ipak, najvažniji stavak u spomenutoj naredbi, nalazi se u čl. 1., u kojemu se jasno kaže: «*Oduzimanje pojedinih poslova iz nadležnosti Ispostave odnosno dodjeljivanje drugih u njezinu nadležnost vrši Ban naredbenim putem*», što nedvosmisleno ukazuje na krnju autonomiju ove Ispostave koja je u potpunosti ovisila o odlukama bana.

Što se tiče *unutarnje strukture* (prilog 2), Ispostava se dijeli na *tajništvo* (bavi se personalnim poslovima, službeničkim odnosima, vođenjem službenog lista Ispostave, nadgleda rad glavne pisarnice, koja se brine za cjelokupno unutrašnje tehničko, manipulativno i ekonomsko poslovanje Ispostave; tajništvo obuhvaća i niz povjerenstava – za polaganje ispita, ocjenu službenika, disciplinsko povjerenstvo) i 7 odsjeka:

a) *Odsjek za unutarnje poslove* (reorganizirano Upravno odjeljenje iz vremena bivše Banske uprave; u svojem djelokrugu obuhvaća sektor upravnih poslova – npr. rješavanje žalbi na rješenja kotarskih načelstava, Ispostava je, naime, drugomolbena nadležnost; vjerskih poslova; poslova civilne zaštite – koji su pomno nabrojani u Pravilniku iz razloga što već više od godine dana bjesni rat; poseban sektor za samouprave – nadzor nad gradskim i općinskim upravnim tijelima; te za redarstvo)

b) *Odsjek za prosvjetu* (obuhvaća poslove nadzora nad pučkim – narodnim školama, tj. osnovnim školstvom, srednjim školstvom, ali i svim kulturnim, prosvjetnim i sportskim društvima – radijem, kinematografima, muzejima...)

c) *Odsjek za seljačko gospodarstvo, veterinarstvo i šumarstvo* (radi se o izuzetno važnom dijelu Ispostave u pretežno poljoprivrednoj zemlji, gdje se vladajući pokret izgradio na parolama o seljaštvu kao temeljnom stupu društva; ali još veću važnost ovom odsjeku davala je prehrana u ratnim okolnostima, pogotovo u pasivnim krajevima Primorske banovine)

d) *Odsjek za obrt, industriju i trgovinu* (djelokrug poslova zahvaća nadzor nad obrtničkim zadrugama, dioničkim društvima, stručnim školstvom...)

e) *Odsjek za tehničke radove* (izgradnja i održavanje puteva i mostova, vodograđevina, arhitektonskih i elektrostrojarskih radova)

f) *Odsjek za socijalnu politiku i narodno zdravlje* (obuhvaća i pitanja iseljeničke službe, Oblasne inspekcije rada u Splitu, Higijenskog zavoda; posebni naglasak se stavlja

²⁸ *Službeni list Ispostave*, br. 84, 18. 10. 1940.

na socijalnu zaštitu djece i mladeži; tu su, naravno, i poslovi nadzora nad bolnicama i lječilištima) te

g) *Odsjek za računarske poslove* (Odsjek Glavnog banovinskog računarskog ureda sastavni je dio istoimene institucije sa sjedištem u Zagrebu – Glavnog banovinskog računarskog ureda, samostalne ustanove u sklopu Odjela za financijske poslove banske vlasti).

Za vrijeme Primorske banovine financijske su poslove obavljali pojedini odsjeci ukinutog financijskog odjeljenja, koje je izuzeto iz nadležnosti Ispostave prema Naredbi o djelokrugu i unutarnjem uređenju. Iako je navedeno financijsko odjeljenje formalno postojalo do kolovoza 1940., ono već formiranjem Ispostave gubi svaku važnost i značenje, te se svakog dana očekivalo njegovo ukidanje.²⁹ Ukidanjem ovog odjeljenja, centraliziran je proračun Banovine Hrvatske, dok je Ispostavi preostao tek proračun za izdržavanje samog nadleštva u Splitu.

Iako se odnos između navedenih odsjeka Ispostave i odgovarajućih odjela banske vlasti može učiniti nedovoljno jasnim – očito je da su odsjeci donekle bili podređena nadleštva odjelima banske vlasti. Zakonski to nije bilo posve jasno regulirano. Naime, kompletna Ispostava je trebala biti podređena povjereniku, koji pak odgovara banu. Važno je napomenuti da se teritorijalna nadležnost pojedinih odjela banske vlasti protezala na čitav prostor Banovine Hrvatske.³⁰ S obzirom na to da svi dokumenti Ispostave imaju iste pečate – povjerenikove, očigledno je da je povjerenik to podređeno nadleštvo u odnosu na odjele banske vlasti. Povjerenik Ispostave je, kao što je i prije naglašeno, podređen isključivo banu, tj. banskoj vlasti – a time posredno i odjelima. Kao i što su odsjeci Ispostave posredno (preko povjerenika) podređeni odgovarajućim odjelima banske vlasti.

Odsjeci su nadalje podijeljeni na pododsjeke, a Pravilnik o podjeli rada između pojedinih odsjeka i pododsjeka kod Ispostave, donesen od povjerenika po ovlaštenju bana (na temelju čl. 23 Naredbe o djelokrugu i unutarnjem uređenju Ispostave), stupa na snagu 28. 12. 1940. (objavom u Narodnim novinama, br. 295).³¹

²⁹ «Kako saznajemo zaključeno je da se likvidira Financijsko odjeljenje Ispostave..., time da se pripoji Odjelu za financije u Zagreb. Za obavljanje financijskih poslovanja *sve skućenijeg djelokruga* Ispostave... bit će ostavljeno samo nekoliko financijskih činovnika a valjda i to će biti privremeno, dok se potpuno ne organizira financijsko funkcioniranje Banske Vlasti u Zagrebu za čitav teritorij banovine...»; *Jadranski Lloyd*, br. 10, 14. 3. 1940.

³⁰ To i pokazuje sadržajna fizionomija arhivskih fondova u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu koji se odnose na pojedine odjele banske vlasti. Vidljivo je, pregledavajući dostupne inventare, da se dio spisa odnosi na područje Ispostave, koju je ona bila dužna slati. No, takva dokumentacija nije formirala samostalne serije, podserije čak niti samostalne predmete unutar registrature, odnosno fonda, već se uglavnom posebno izdvajala unutar pojedinih predmeta.

³¹ Povjerenik je već početkom listopada 1940. poslao prijedlog Pravilnika o rasporedu poslova kod Ispostave, na koji je Kabinet bana imao niz primjedbi. Predložio je brisanje nekih nadležnosti koje ni prije nisu spadale u djelokrug bivših banskih uprava – kod Odsjeka za prosvjetu «postavljanje i premještanje učiteljskih vježbenika», «postavljanje, premještanje i dodjeljivanje na rad honorarnih učitelja» te «otudjivanje i zaduživanje školske imovine»; kod Odsjeka za seljačko gospodarstvo, veterinarstvo i šumarstvo «postavljanje banovinskih lugara»; kod Odsjeka za obrt, industriju i trgovinu «odobravanje osnivanja dioničkih društava, kao i njihova pravila» (što ostaje u nadležnosti ministra); kod Odsjeka za socijalnu politiku i narodno zdravlje

Pri Ispostavi banske vlasti u Splitu bilo je osnovano i jedno savjetodavno tijelo. Naime, ban je svojom odlukom u rujnu 1940. utemeljio *Stalni savjetodavni prehrambeni odbor pri Ispostavi* (Zbirka zakona i uredaba, 1939. br. 589, str. 925). Ovaj je odbor imao zadaću do ocijeni potrebe po kotarima u pšenici i kukuruzu kao najvažnijim prehrambenim artiklima te organizira distribuciju, raspodjelu, ali i adekvatno skladištenje navedenih proizvoda. Narudžbe navedenih namirnica obavljale su se preko povjereništva «Pogoda» u Splitu.³² Ovaj je odbor ukinut bankskim rješenjem u ožujku 1941.

4.1. Likvidacija

Ne možemo sa sigurnošću reći do kada je Ispostava poslovala, zbog uništenja najvećeg dijela fonda dokumenata ove ustanove u Državnom arhivu u Splitu. Povijesni okvir zbivanja je izuzetno kaotičan. U jutarnjim satima 6. travnja 1941. Split je među prvima u Jugoslaviji obasut bombama s talijanskih aviona. Ni *Službeni list* Ispostave ne otkriva točan datum likvidacije. Pojava hrvatskog grba bez Karađorđevićeve krune 8. 4. 1941. (br. 28) na naslovnici ovog službenog glasnika ukazivala je na nadolazeće promjene, iako Jugoslavija još nije bila kapitulirala. Prilikom proglašenja Nezavisne Države Hrvatske 10. 4. 1941. Splitom su se u otvorenom automobilu s hrvatskom zastavom provezli dr. Josip Berković, Markotić, Ante Luetić i šef policije Lipnjak, te su zaposjeli zgradu Banovine, općine i druge ustanove. Sljedećeg dana se povlači vojska iz grada, a velik dio policije i žandarmerije stavlja se na raspolaganje ustaškim vlastima. Tog, 11. travnja ustaški povjerenik Ante Luetić daje proglas o slobodi i državnoj samostalnosti («*U Splitu, prvog dana narodne slobode 11. 4. 41.*»), ali i o proglašenju opasnog stanja i prijekog suda.³³ Tada je i Ustaško povjereništvo preuzelo poslove Ispostave.³⁴ No, ustaška vlast nije bila dugog vijeka. Već sredinom travnja talijanske trupe zaposjedaju veći dio Dalmacije, istiskuju ustaške vlasti (koje su ih u Splitu dočekale ispod slavoluka s natpisom «Dobro nam došli!») i na okupiranom prostoru privremeno osnivaju Civilni komesarijat za Dalmaciju (*Commisariato civile della Dalmazia*). Konačno, dogovorom Pavelića i Mussolinija 18. svibnja 1941. (tzv. Rimski ugovori), Kraljevini Italiji ustupljeno je područje Dalmacije do Splita te dalmatinski otoci, izuzev Brača i Hvara, na kojem će se u drugoj polovici svibnja oformiti Pokrajina Dalmacija podijeljena na zadarsku i splitsku prefekturu.

«organizaciju i osnivanje zdravstvenih ustanova» te «davanje u eksploataciju banovinskih lječilišta i rudnih voda». HDA, BHPR.U, kutija 12, br. 29303, Pr. 1940.

³² Prehrana je, kako je vrijeme odmicalo, postajala goruće pitanje u Banovini. Tako su se krajem siječnja 1941. odlukom ovog odbora uvele krušne karte, tj. razdioba kruha po sistemu karata. Ujedno se interveniralo kod Pogoda na povećanje dnevnih količina krušne hrane; *Novo doba*, br. 20, 21. 1. 1941.

³³ *Službeni list Ustaškog povjereništva Države Hrvatske u Splitu*, br. 29, 18. 4. 1941.

³⁴ Iz periodike doznajemo da je dr. Edo Bulat, stožernik Ustaškog stana za Imotski – Split, postavljen ministrom za Dalmaciju te da je isti «već prije preuzeo poslove bivše Ispostave Banske vlasti u Splitu, preko ustaškog povjerenika dra Ante Luetića» (*Obzor*, br. 88, 13. 4. 1941.).

5. STVARNOST SAMOUPRAVE

5.1. Put do sporazuma

«Možda nijedna pokrajina ne osjeća toliku potrebu autonomnog drž. uređenja koliko baš Dalmacija».³⁵ Riječi su to dubrovačke Narodne svijesti napisane deset godina nakon što je Dalmacija ulaskom u Kraljevstvo SHS izgubila svoju autonomiju. Izdvajanjem njene prijestolnice Zadra te podjelom preostalog teritorija na Splitsku i Dubrovačku oblast, Dalmacija više nije funkcionirala kao cjelina u strogo centralistički uređenoj monarhiji. Iste 1928. godine javljaju se sve češći glasovi koji su govorili upravo u prilog spajanja Dubrovačke i Splitske oblasti u jedinstvenu pokrajinu Dalmaciju. Takav zahtjev za ukidanje Dubrovačke oblasti, člana dubrovačkog Oblasnog odbora, Korčulanina dr. Dinka Sarnečića (HSS), izazvao je u Dubrovniku pravu buru. Narodna svijest u uvodniku izriče svoje protivljenje takvoj zamisli navodeći trgovačke, ekonomske («jedna i druga oblast jednako siromašna») i geografske razlike. Ovom glasilu Hrvatske pučke stranke najviše je zasmatalo, uz gubitak dubrovačkog individualiteta, što se radi o inicijativi Stjepana Radića, njihova političkog oponenta, koji je već prije u glasilu HSS-a *Dom* pledirao za ujedinjenje obiju dalmatinskih oblasti. «*G. poslanik iz Korčule povjerovao je novelama i pričanjima šefa svoje stranke, da će Zagrebački Odbor davati svim Oblastima velike pare*».³⁶ Radić je kroz rad u Zagrebačkoj oblasti najavljivao i radio na spajanju hrvatskih oblasti.³⁷ Zakon o oblasnoj i kotarskoj samoupravi dopuštao je povezivanje više oblasti radi ostvarenja nekog zajedničkog, općekorisnog zadatka i cilja te je Radiću omogućavao da na njemu gradi svoju taktiku. On je, naime, u veljači 1927. izabran za predsjednika Oblasnog odbora Zagrebačke oblasti te je pokrenuo niz projekata u suradnji s hrvatskim, ali i drugim oblastima. Primjerice, sa Splitskom obnavlja, nakon 10 godina zastoja, iskapanja Kninskog starinarskog društva u Biskupiji, a s Osječkom oblasti osniva Oblasnu štedionicu posredstvom koje se

³⁵ *Narodna svijest*, br. 12, 22. 3. 1928.

³⁶ *Narodna svijest*, br. 16, 19. 4. 1928.

³⁷ «Izvjestaj o radu Oblasnog odbora» sa sjednice održane 6. 11. 1928. između ostaloga kaže: «Oblastni je odbor morao po svom položaju, jer je njegovo središte u Zagrebu, koji je centar cijele Hrvatske, i jer su u Odboru bili politički predstavnici hrvatskog naroda voditi računa ne samo o potrebama Zagrebačke oblasti, morao uzpostavljati veze ne samo između naroda zagrebačke oblasti nego i cijelog hrvatskog naroda... Odbor je često morao postavljati svoje organe i u drugim oblastima ili slati svoje činovnike u druge oblasti da tamo provode neke zajedničke poslove koji imaju služiti cijelom hrvatskom narodu. Tako je n. pr. u pitanju turizma zagrebački Oblastni odbor vodio brigu ne samo o području Zagrebačke oblasti nego i cijele Hrvatske, a naročito Dalmacije i Primorja. Oblastni je odbor postavio u Splitu jednog inženjera koji proučava pitanje pitke vode na Braču... Tada je u travnju ove godine održana jedna konferencija svih hrvatskih oblasti i onih oblasti, koje s hrvatskim narodom imaju vezane interese (mostarska, travnička, bihačka, vrbaska; od srijemske se odustalo jer su većinu imali radikali – op. a.) u Splitu, gdje su rješavana mnoga važna pitanja. U Zagrebu je opet održana druga konferencija radi dogovora o mnogim gospodarskim i privrednim pitanjima... Na tim je konferencijama prije svega jednodušno priznato rukovodstvo i prvenstvo zagrebačkom odboru.»; *Radićev sabor 1927.–1928., Zapisnici Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti*, priredila M. Kolar-Dimitrijević, Školska knjiga – Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 327.

trebalo financirati poslovanje samoupravnih tijela. Nakon smrti, Radića nasljeđuje u takvom radu Josip Predavec. Radićevo plediranje za ujedinjenje dviju dalmatinskih oblasti, dakle, bio je pretkorak za konačno ujedinjenje svih hrvatskih krajeva unutar Jugoslavije. Njegove zamisli ostvarit će nasljednik na čelu HSS-a, Vladko Maček, desetljeće poslije s Banovinom Hrvatskom, iako je put do tog ostvarenja bio više nego težak.

Tijekom pregovora s knezom Pavlom, HSS nije dvojio o stapanju dviju banovina odnosno, bolje rečeno, o pridruženju Primorske banovine Savskoj. U moru prijedloga o budućem preustroju državne zajednice izdvajaju se tek dva prijedloga koja predlažu očuvanje dalmatinske samouprave. Početkom lipnja 1939., kad se pripremao novi susret između Cvetkovića i Mačeka, Srđan Budisavljević izradio je jedan kompromisni nacrt za državno preuređenje. Samostalni demokrati su nastojali da se postigne sporazum između Mačeka, Ujedinjene oporbe i Jugoslavenske nacionalne stranke. Prema tom nacrtu jedna od triju jedinica bila bi Hrvatska, koja bi obuhvaćala Savsku, Primorsku i Vrbasku banovinu bez Dubrovnika, dijela Srijema i Vrbasku banovine. No, u tom bi se okviru osigurala izvjesna samouprava za Dalmaciju i za Vrbasku banovinu, da bi se «ublažio ultraplemenski karakter vlasti u centru – Zagrebu».³⁸ Maček je izjavio da prima ovaj prijedlog na znanje, više zbog toga da ne zakoči inicijativu *samostalaca*, nego što je vjerovao u njen uspjeh. Jasno se iz ovog nacrtu vidi da su samostalci priželjkivali što veći broj Srba u hrvatskoj jedinici, da bi imali što veći oslonac u političkom djelovanju. No, ovdje zapinje za oči i prijedlog o samoupravi za Dalmaciju – jedina je to politička snaga koja prije, za vrijeme i nakon sporazuma spominje mogućnost autonomnog položaja Dalmacije u državnoj reorganizaciji. Važno je odmah i napomenuti da je SDS jedina stranka koja će u Banovini Hrvatskoj teritorijalni i organizacijski ustroj prilagoditi aktualnoj situaciji. Naime, samostalni demokrati su za područje Ispostave imali poseban okružni odbor. S druge strane, banovinski odbori JNS-a u Primorskoj i Savskoj banovini se ujedinjuju u zajednički odbor za Banovinu Hrvatsku, upravo na prijedlog odbora iz bivše Primorske banovine.

Zanimljivo je i razmišljanje dr. Josipa Smodlake, koji je već 1936. formulirao svoj prijedlog za preuređenje zemlje («Hrvatsko pitanje u Jugoslaviji») i tada upozorio da bi «jedinstvo države počivalo na sigurnijem temelju, i pokrajine bi bolje zadovoljavale potrebe naroda kad bi bile sastavljene od nešto manjih geografsko-privrednih jedinica po mogućnosti sličnog kulturnog nivoa».³⁹ Stoga ne isključuje mogućnost da ni Dalmacija ne dobije posebnu samoupravu. Tri godine kasnije, u jeku rasprava o sporazumu Cvetković-Maček, Smodlaka navedenom problemu pristupa s ponešto drukčijih stajališta. U brošuri «Jugoslavensko rješenje hrvatskog pitanja» (Split, 1939.) izlazi s prijedlogom formiranja Jugoslavije kao savezne države s četiri jedinice. Uz Savsku banovinu, tj. bansku Hrvatsku, Sloveniju i Srbiju, uspostavila bi se tzv. Dinarska oblast, koju bi sačinjavala Bosna, Hercegovina, Dalmacija i Crna Gora. Takvom mješovitom

³⁸ Lj. BOBAN, 1974., str. 47.

³⁹ J. SMODLAKA, *Hrvatsko pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb, 1936., str. 27.

jedinicom⁴⁰ upravljao bi svojevrsni srpsko-hrvatski provizorium, a naknadno bi putem plebiscita svaki pojedini dio te oblasti mogao odlučiti o svojoj budućoj pripadnosti. Smodlaka je bio uvjeren da bi ovakav prijedlog mogao ubrzati rješenje neodložnog hrvatskog pitanja. Smatrao je, nadalje, da je u Dinarskoj oblasti velik dio stanovništva «više južnoslavenski nego išta drugo», da se radi prije o mostu između srpstva i hrvatstva nego li njihovoj domeni. Polazio je i od pretpostavke da dogovorena Banovina Hrvatska «nije sposobna za opstanak niti kao autonomna pokrajina, a kamo li kao država», vodeći se ponajprije geopolitičkim parametrima.⁴¹ Bez obzira na to što je u početku Dinarsku oblast predvidio kao provizorij, Smodlaka očekuje i priželjkuje njen trajniji status. «... Ona je jedna izrazito prirodna cjelina... stara rimska provincija Dalmatia... Stanovništvo je ovdje homogeno kao malo gdje. To su gorštaci posebnog dinarskog tipa... koji je nastao sretno uspješnim križanjem slavenske i ilirske krvi... Dinarci triju vjera bliži su jedni drugima nego li su primorskim Hrvatima bliski hrvatski zagorci ili Crnogorcima Šopovi».⁴² Dalmacija bi, dakle, prema Smodlakinom prijedlogu postala dijelom Dinarske oblasti i, s obzirom na šarolikost te oblasti, posjedovala samoupravu «nižeg reda» unutar nje. Povjesničar Hrvoje Matković vidi u Smodlakinom prijedlogu osamljeno mišljenje, «svojevrsan kuriozitet s korijenjem u političkim shvaćanjima i odgoju jedne generacije koja, usprkos uočljivim tendencijama političkog razvitka, očito još nije mogla prevladati ideju dalmatinskog regionalizma».⁴³

5.2. Politička situacija

Izvještaji Ispostave koji su slani u Zagreb obiluju prije svega prikazom političkog stanja. Ovakvi će izvještaji s vremenom dobivati na težini jer će vanjsko i unutarnjopolitička situacija postajati sve teža i kompleksnija. Zagreb (banska vlast) je prije svega zainteresiran za odjeke uspostavljanja Banovine u Dalmaciji. Usprkos neupitnoj poziciji režimskog HSS-a, trebalo je vidjeti kako će reagirati jugonacionalisti, koji su izgubili vodeće pozicije u ukinutoj Primorskoj banovini, te napose srpski dio stanovništva. Tako sredinom listopada povjerenik Ispostave šalje detaljni izvještaj o «političkoj situaciji i raspoloženju naroda» banu Šubašiću.

«Narod je u ogromnoj većini opredjeljen za politiku HSS i sa zadovoljstvom je primio sporazum... Vodstvo HSS je u stalnom kontaktu s narodom, sprovodi akciju na sprovođenju sporazuma, stišava političke razmirice i strasti... osuđujući sva ekstremna shvaćanja i strujanja nezadovoljnika... sporazum je sa zadovoljstvom primljen među katolicima Hrvatima, dok se Srbi nalaze još uvijek u stavu očekivanja, te oni većim

⁴⁰ I Ljuba Davidović, predsjednik Demokratske stranke, predlagao je još za diktature stvaranje jedne mješovite oblasti, ali joj nije odredio opseg.

⁴¹ *Hrvatski dnevnik*, br. 1198, 1. 9. 1939.

⁴² Josip SMODLAKA, *Jugoslavensko rješenje hrvatskog pitanja*, Split, 1939., str. 5–8.

⁴³ Hrvoje MATKOVIĆ, O nekim prijedlozima za rješenje *hrvatskog pitanja* 1935.–1939. godine, *Studije iz novije hrvatske povijesti*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2003., str. 261.

dijelom kažu, da će svoje držanje udesiti prema tome, kako će ih Hrvati tretirati. Muslimani također drže se još rezervirani u pogledu narodnog sporazuma... jer su se do zadnjeg momenta nadali da će bivša pokrajina Bosna i Hercegovina dobiti svoju autonomiju, čemu se još i danas nadaju.»⁴⁴

Očito je poistovjećivanje vodstva HSS-a s vodstvom Banovine. U početku svojeg organiziranja banska vlast nije stekla potpuni autoritet – ban Ivan Šubašić je krčio prostor njenom autoritetu, u sjeni potpredsjednika jugoslavenske vlade Vladka Mačeka, neprijepornog «vođe hrvatskog naroda».⁴⁵ Vidljivo je i da povjerenik u svojim izvještajima banu ima potrebu govoriti o radu splitskog HSS-a, iako kao državni činovnik ne bi smio biti vezan uz politiku. Ne samo to, već on svojim «*taktičnim posredovanjem kod političkih prvaka nastojao je i nastoji u svim prigodama da se pomenute razmirice koje su više lične prirode likvidiraju i da se zavede red i sklad u redovima HSS*». Nadalje, «ova Ispostava i vodstvo iz Zagreba nastojalo je da posredovanjem spriječava incidente među prvacima».⁴⁶ Dakle, jasno se vidi da je jedna od glavnih zadaća povjerenika smirivanje strasti i održavanje kohezije unutar HSS-a. Spomenuti izvještaj govori i o iščekivanju srpskog i «muslimanskog» stanovništva budućeg slijeda događaja. Treba naglasiti da je banskoj vlasti išla na ruku činjenica što su Srbi bili politički razjedinjeni (Jugoslavenska radikalna zajednica, Jugoslavenska nacionalna stranka, Zemljoradnici te Samostalna demokratska stranka kao HSS-ov politički partner) te nisu mogli ni zauzeti nikakav jedinstveni stav. Ipak, vrlo će se brzo i na području Ispostave oformiti djelatnost Srpskog kulturnog kluba (na čelu s D. Vasićem i S. Jovanovićem) s glasilom *Srpski glas* (pokrenut u studenom 1939.), koji će postati jedan od glavnih propagatora velikosrpske politike s naglašavanjem

⁴⁴ Izvještaj povjerenika Ispostave banu od 15. 10. 1939.; Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, Feljton «Prije pola stoljeća – banovina Hrvatska; Političke prilike na području Ispostave BV u Splitu 1939.–40. g.», *Slobodna Dalmacija*, br. 14322, 15. 10. 1990., str. 24.

⁴⁵ Vladko Maček je, odista, neprijeporni hrvatski vođa. U novinama sklonim HSS-u i sporazumu Maček se naziva predsjednikom, vodom; njegovi se rođendani slave kao narodni blagdan. Tako je ban 1940. naredio da se u svrhu njegove proslave izdvoji 120.000 din. («U svakom gradu i kotaru bit će nagrađena jedna siromašna obitelj i odjenuto jedno siromašno školsko dijete», *Novo doba*, br. 169, 19. 7. 1940., str. 4).

⁴⁶ Radi se o sukobu unutar splitskog HSS-a, koji se podijelio u dvije grupacije predvođene od dr. Josipa Berkovića i Paška Kaliterne. Ovaj se raskol može protumačiti kao borba frankovačke (dr. Berković će se priključiti ustaškom pokretu u stvaranju NDH) i umjerenije struje u HSS-u. Prvi veći sukob u novoformiranoj Banovini Hrvatskoj bio je oko imenovanja Humberta Lugera za v. d. povjerenika Ispostave, dotadašnjeg pomoćnika bana Primorske banovine. Tako su iz Uprave policije Split javili v. d. povjereniku, koji je to prosljedio Kabinetu bana, da su «dana 15. IX. t.g. sa strane nekolicine pristaša b. HSS bile pripremane demonstracije za vrijeme večernje šetnje na Narodnom trgu. Ekstremni pristaše b. HSS, ili bolje rečeno ulica, koji su očekivali postavljanje na gornji položaj partijskog čovjeka u osobi... g. Sikirića ili Bulića, nezadovoljni i razočarani... htjeli su demonstracijama dati oduška svome neraspoloženju... Prema dobivenim obavještenjima demonstracije su organizirali članovi b. HSS, prijatelji dr. Josipa Berkovića, a koji za postavljanje gospodina Lugera okrivljuju Paška Kaliternu i dr. Barišu Smoljana...». Na intervenciju vodstva HSS-a, demonstracije koje su trebali izvršiti frankovci u HSS-u i pripadnici Hrvatske straže, nisu održane. (HDA, BHKB, kutija 2, br. 522/39 i 838/39). U duhu rečenog, logično je zaključiti da je Luger nakon nekoliko dana obavljanja dužnosti povjerenika, i skinut na intervenciju frankovačke grupacije.

potrebe stvaranja pokreta «Srbi na okup». U kninskom kotaru dr. Nikola Novaković istupa s akcijom organiziranja pokreta «*za odcjepljenje graničnih srezova banovine sa pravoslavnom većinom i njihovo pripajanje Vrbaskoj banovini*».⁴⁷

Najveći gubitnici nastanka Banovine Hrvatske su, dakako, jugonacionalističke grupacije, koje su držale vlast u Primorskoj banovini. Od formiranja Ispostave u rujnu 1939. sustavno se čisti bivši kadar Kraljevske banske uprave Primorske banovine, i to po nacionalnom i političkom ključu. Podban krajem rujna traži od načelstava novopripojenih srezova i od Ispostave da pošalju spisak svih predsjednika općina i njihove političke pripadnosti.⁴⁸

U studenom 1939., u sklopu agitacije za lokalne izbore, Dalmaciju je obišao ban Šubašić. Novinski izvještaji svjedoče o trijumfalnom dočeku, aludirajući na daleku i slavnu prošlost: «*Hrvatski Ban opet zauzima u ovim krajevima svoje historijsko mjesto...*»; «*... u Vama, Bane Hrvatski, gledaju ponovo povezanu povijesnu nit ujedinjene Dalmacije s Domovinom Hrvatskom*»; «*ispunile su se želje mnogih pokoljenja pa se... može dočekati i pozdraviti hrvatskog Bana, u kome se vidi uskrsnuće stare hrvatske slave, pogaženih hrvatskih prava, hrvatske kulture i hrvatske slobode...*».⁴⁹ Ban strpljivo saslušaava molbe i traženja te mnogo obećava, pogotovo u pogledu javnih radova.⁵⁰

Sredinom siječnja 1941. došlo je do smjene povjerenika Ispostave. Mate Bulić je u 65. godini života umirovljen, a na njegovo je mjesto imenovan Mihovil Vuković. Zanimljive su njegove prve rečenice u obraćanju javnosti, koje su bile više nego prigodničarske: «*Kad je bila uspostavljena banovina Hrvatska, oči sviju nas bile su uprte naročito na rad Ispostave... Hrvati (!) prate rad za dobro svojeg mezimčeta, Dalmatinske Hrvatske*». Pri tom je istaknuo tri važna zadatka Ispostave u budućem radu – prehranu pučanstva, javnu sigurnost i točnu administraciju. Naglasio je da «*ne dolazi kao politička ličnost... nego kao visoki činovnik*».⁵¹ (prilog 3. i 4.)

5.3. Zagreb prema pitanju samouprave

Pri samom formiranju, Ispostava je bila zamišljena kao privremena institucija «*kao prelazno uređenje – dok se ne provede nova upravna organizacija Hrvatske i ne stvore srednje upravne vlasti između Banske Vlasti i sreskih načelstava*».⁵² Ovime se ciljalo na županije. Tako i ondašnji vrsni pravni stručnjak dr. Juraj Andrassy navodi da iako «*nije još do sada nastupila nikakva promjena... po izjavama mjerodavnih političara,*

⁴⁷ F. JELIĆ-BUTIĆ, Feljton, *Slobodna Dalmacija*, br. 14329, 22. 10. 1990., str. 27.

⁴⁸ «*Javite odmah koji su predsjednici općina na vašem teritoriju i koja je njihova politička pripadnost*» (30. 9. 1930.); HDA, BHKB, kutija 3, br. 1171/39.

⁴⁹ *Novo doba*, br. 288 i 290, 23. 11. i 25. 11. 1939.

⁵⁰ U Drnišu je kazao: «*Danas je subota, a u ponedjeljak počimaju javni radovi*»; *Novo doba*, br. 291, 26. 11. 1939., str. 5.

⁵¹ *Novo doba*, br. 16, 17. 1. 1941.

⁵² *Godišnjak Banske Vlasti...*, Zagreb, 1940., str. 5.

postoji želja izgraditi narodnu samoupravu od temelja pa do vrha, pa se vjeruje, da će se stvoriti županije kao više samouprave, a i upravne jedinice».⁵³ O ustrojstvu županija raspravlja niz novina. Obzor promišlja da bi se «za što uspješniju dekoncentraciju upravne vlasti u Banovini Hrvatskoj mogle osnovati županije ... u Dubrovniku za južnu, u Splitu za srednju, a u Šibeniku za sjevernu Dalmaciju...».⁵⁴ Takve bi županije, prema Obzoru, imale veću kompetenciju, nego što su imale Savska i Primorska banovina.

Od samog početka rada Ispostave, njen ionako suženi okvir djelovanja, otežavalo je djelovanje niza faktora. Jedan od takvih bile su paradržavne HSS-ovske organizacije.

«Kod HSZ (Hrvatska seljačka zaštita – op. a.) primjećena je u toku mjeseca listopada jača aktivnost ali i s tendencijom da prisvoji svojstva javnih organa sigurnosti. Tako su registrirani slučajevi gdje su članovi HSZ vršili lične i kućne pretrase i legitimirali nekoliko navodno sumnjivih lica, što je nepovoljno djelovalo uopće po autoritet vlasti i njenih organa. Posredovanjem vlasti kod vodstva HSS i HSZ u duhu primljenih uputstava od Banske vlasti u Zagrebu i vodstva HSS iz Zagreba prestalo je nezakonito uredovanje HSZ i njen rad se sve više kanalizira u granicama Zakona...»⁵⁵

Nedostatak činovničkog osoblja, što se spominje gotovo u svakom dopisu Banskoj vlasti, sljedeći je otežavajući faktor u funkcioniranju Ispostave. Uslijed čišćenja nepodobnih službenika, Zagreb nije osigurao dovoljno zamjena za normalno odvijanje rada.⁵⁶

Sastav prijedloga proračuna za 1941. godinu⁵⁷ (prilog 5.) otkriva sljedeće brojne poteškoće u radu Ispostave. Uz navedeni nedostatak činovnika za svaki pojedini odsjek, nedostaje i uredskog namještaja pa «mnogi službenici nemaju uopće stolova za rad, već se svakako pomažu...». Problem je i osigurati sredstva da 2 službena automobila budu u voznom stanju.⁵⁸ Od zatraženih 23 milijuna i 300 tisuća dinara, a po predlažućima je «prijedlog proračuna toliko stvarno sastavljen, da bi svako i najmanje snižavanje

⁵³ Juraj ANDRASSY, *Novo ustavno uređenje Hrvatske*, Zagreb, 1940., str. 9. Inače, Andrassy u svojim studijama vezanim uz novo ustavno uređenje Hrvatske nije ni jednom riječju spomenuo Ispostavu.

⁵⁴ *Novo doba*, br. 206, 2. 9. 1939.

⁵⁵ Izvještaj povjerenika Ispostave banu iz 16. 10. 1939., *Slobodna Dalmacija*, br. 14322, 15. 10. 1990., str. 24.

⁵⁶ «Ova Ispostava oskudijeva sa konceptualnim i kancelarijskim činovnicima uslijed premještanja van banovine dosadašnjih činovnika, pa radi osiguranja normalnog odvijanja poslala potrebno je da se za iste dade zamjena bilo da se amo premjeste drugi činovnici, bilo da se postave novi»; izvještaj Općeg odjeljenja Ispostave u studenom 39.; HDA, BHPR.U; kutija 2, br. 27018 Pr 39.

«Kod sreskih načelstava ima svega 55 činovnika-pravnika, 11 pomoćnih perovodnih činovnika i 52 kancelarijska činovnika. Broj činovnika-pravnika nije dovoljan... Broj kancelarijskih činovnika... također nije dovoljan»; ISTO, br. 28863/39 Pr.

⁵⁷ ISTO, kutija 2, br. 28863/39 Pr.

⁵⁸ «Kako se već odavno nije nabavljalo nove gume, ne može se ni po tekućem proračunu, jer kredit nije dovoljan ni za benzin, a sadašnje su već dotrajale, neophodno je nužno da se na svakom autu promjene makar po dvije»; ISTO; kutija 2, br. 28863/39 Pr.

predloženih kredita moglo imati vrlo štetnih posljedica za pravilno odvijanje poslova kao i sami auktoritet Ispostave», ostvareno je nešto manje od 9 milijuna dinara.⁵⁹

O stanju u Ispostavi mnogo govori tzv. *Ekscerpt izvještaja o manjkavostima u radu Ispostave*,⁶⁰ koji ne možemo sa sigurnošću pripisati povjereniku jer nije potpisan. Prije bi se moglo raditi o kontroli poslanoj iz Zagreba, ponajprije ako uzmemo u obzir da je izvještaj nastao 1940. (nema točnog datuma), prije donošenja Naredbe o djelokrugu Ispostave. Stoga bismo mogli pretpostaviti da se radi o povjerljivo naručenoj «studiji», koja je trebala, između ostalog, pokazati što napraviti s Ispostavom. Izvještaj je nakon pomne analize ukazao na nekoliko bitnih razloga lošeg funkcioniranja ove institucije. «*Nedostatci organizacione tehničke prirode... manifestiraju se na jedan čudan način*». Financijalno odjeljenje radi 2, najviše 3 sata; ne postoji nikakva koordinacija između odjela (voditelji pojedinih referata se ne poznaju niti kontaktiraju); jedan dio činovništva («*onaj najispravniji*») nije ni mogao imati uvid u tehnički rad, pa se nije ni mogao stručno usavršavati. Nadalje, većina voditelja odjela ne izvještava povjerenika o radu, pa on i ne može imati nadzor nad pojedinim činovnicima, a u odnosu Ispostave s prvostupanijskim općeupravnim vlastima uočava se izrazito birokratski odnos. Drugi razlog je politička nepouzdanost i postojanje protivnih političkih frakcija HSS-a u Splitu. «*Priličan broj činovnika (osobito viših) niti je politički pouzdan niti je moralno na visini. Potrebno je naglasiti, da su ovi ljudi opterećeni svojom prošlošću i da danas nemaju nikakvog moralnog autoriteta. Njihova glavna briga... jest zadržati dosadašnje položaje. Da bi to što lakše i sigurnije postigli eskontiraju oni danas na velike lične sukobe pojedinih zastupnika, koje zadužuju jeftinim uslugama uvažavajući njihove intervencije. Usljed česa se jaz između pojedinih političkih frakcija samo produbljuje...*» Zaključak je da «*treba iz političkog života Splita eliminirati vodje zavadjenih frakcija, čiji današnji rad usprkos velikih zasluga u prošlosti znači samo statiku i bolest. Način eliminiranja treba bar djelomično zaodjenuti u formu priznanja, a političko vodstvo povjeriti čovjeku, koji po svojim moralnim i političkim kvalitetama pruža jamstvo, da će ispuniti povjerenu mu zadaću*». I treći razlog bi bila nedovoljna moralna razina personala. Razvidno je iz rečenog da se likvidacijom bivše banske uprave i stvaranjem Ispostave napravio veliki jaz, što otpuštanjem velikog dijela nepoćudnih činovnika, što nedefiniranom ulogom Ispostave. U tome leži razlog nekoordiniranog rada i nedovoljnog rada financijalnog odjeljenja, koje ne radi ne zbog eventualne samovolje svojih činovnika, već zato što nakon ukidanja financijske samostalnosti Ispostave, nema što raditi. Autori ovog povjerljivog izvještaja najveći problem, i ne samo kod Ispostave, vide u nedovoljnoj pročišćenosti činovničkog kadra po kriteriju političke podobnosti. Očito bi tek s činovnicima, isključivo naklonjenim

⁵⁹ Za usporedbu, Vrhovnoj banovinskoj upravi je osigurano istim proračunom za 1941. godinu 24 milijuna i 500 tisuća dinara; Proračun izdataka i primitaka Banovine Hrvatske za 1941. g.; Odjel za financijalne poslove BVBH, Tisak zaklade tiskare NN u Zagrebu, str. 17–33.

⁶⁰ HDA, BHKB, kutija 1, Pov. 11/1940.

HSS-u, bilo moguće uspostaviti efikasnu upravu. Pri tome bansku vlast osobito boli raskol u splitskom HSS-u, što ujedno i pobija njihove navedene teze.

Niz je primjera koji ukazuju na ignoriranje Ispostave od strane banske vlasti. U travnju 1940. godine Ispostava izražava svoje nezadovoljstvo što su raspuštene općine u Kistanjama i Obrovcu bez njenog konzultiranja.⁶¹ Banska vlast u Zagrebu preskače instituciju Ispostave i direktno komunicira s kotarevima na njenom području. Sresko načelstvo Fojnica u svojem dopisu banskoj vlasti upozorava da «*u zadnje doba ovom srezu stižu naredbe, naređenja, potrage pa čak i šifre jednakog predmeta i od Banske vlasti u Zagrebu i od Ispostave... Tako povjerljivi protokol ima uvijek po dva i više brojeva istog predmeta*».⁶² U listopadu 1940. povjerenik šalje protest banskoj vlasti, naslovljen na Predsjednički ured bana, Kabinet bana i sve odjele banske vlasti.⁶³ U rečenicama ovog, inače staloženog i pouzdanog činovnika, prvi se put vidljivije očituje nezadovoljstvo odnosom banske vlasti prema njemu kao povjereniku, tj. Ispostavi. (prilog 6.)

«Ima slučajeva, kada se Banska vlast obraća pojedinim područnim vlastima I. stepena s područja Ispostave raznim naredjenjima i uputstvima, a da ista ne dostavi u prepisu na znanje i ovoj Ispostavi. Radi ovog događaja se da Ispostava ostane *neinformirana o nekim stvarima iz svog djelokruga* ili da se ta naredjenja i upute doznaje slučajno putem pojedinih sreskih načelstava. Isto tako se dešava da u pojedinim konkretnim slučajevima ova Ispostava dađe uputstva za rad u pojedinoj upravnoj vlasti, a da ta ista upravna vlast za isti slučaj dobije i od Banske vlasti uputstva, koja nisu potpuno jednaka s uputstvima, danim sa strane ove Ispostave. Dapače, katkada su i suprotna, radi čega trpi služba. Da se

⁶¹ Tim se postupcima ujedno i ojačalo nezadovoljstvo Srba. Predlaže se da se «osobito u srezovima sa djelomično srpskim pučanstvom postavljaju činovnici... ozbiljni, nepristrani, koji će pomirljivo djelovati među pojedinim grupama, a osobito među Srbima i Hrvatima». Ispostava je ujedno i reagirala kod banske vlasti i Gospodarske sloge jer je ista odbijala dijeliti hranu Srbima u benkovačkom srezu. Lj. BOBAN, 1974., sv. 2, str. 208.

⁶² HDA, BHPR.U, kutija 1, br. 23568/39; upućeno Općem odjeljenju BV u Zagrebu. Na istom je tragu i žalba Direkcije pošta i telegrafa u Splitu Kabinetu bana: «... Svakog puta kada Banska Vlast u Zagrebu daje telegrafske raspise svim srezovima Ispostave... te iste raspise ona takodjer telegrafski otprema svim srezovima. Na ovaj se način telegraf optereti sa velikim brojem telegrama istog sadržaja, a naročito / što nije rijedak slučaj / kada i srezovi, nakon primitka ovakovih telegrama, izdavaju isti telegram ponovno općinama... Da bi se predmet olakšao i administracija ubrzala i pojednostavnila potrebno bi bilo... da Banska Vlast izda samo Ispostavi, ova srezovima, a oni općinama...». Stoga je Kabinet bana izdao uputu: «Kadgod se koji raspis dostavlja od strane Banske Vlasti izravno svima prvostepenim vlastima imade se taj raspis u prepisu dostaviti Ispostavi... *znanja radi*. Ispostava će posve naravno ponovno isto raspisivati prvostepenim vlastima. Kada se izvjesni nalog izdaje svima prvostepenim vlastima brzojavnim putem dostaviti će se taj nalog istim putem i Ispostavi... sa priopćenjem: *Svima prvostepenim vlastima / školskim nadzornicima izdan je brzojavno sljedeći nalog... U slučaju da koji referat Ispostave... ponovno raspiše telegrafski nalog Banske Vlasti treba ga pritegnuti na nošenje time prouzrokovanih troškova*»; HDA, BHPR.U, kutija 10, br. 22000 Pr/40.

⁶³ «Davanje uputstava nižim vlastima u pojedinim konkretnim slučajevima»; HDA, BHPR.U, kutija 11, br. 28862 Pr. 1940.

tom izbjegne umoljava se Naslov, da s ovim svojim dispozicijama koje čini neposredno mimo Ispostave, obavijesti i Ispostavu kako bi bila uvijek informirana u svemu, što se na području njezinom događa. *Potpisani snosi odgovornost za upravu na teritoriji a to će mu biti omogućeno samo na opisani način.* Isto tako molim da budem obaviješten o vanjskim uređovanjima koja Banska vlast vrši po svojim činovnicima na teritoriju Ispostave. Što se tiče naročito prijava poslovanja prvostepenih vlasti i općina, ona mogu imati samo karakter nadpregleda jer za redovite preglede je prema Naredbi o ustrojstvu i djelokrugu Ispostave Banske vlasti ovlaštena Ispostava. Molim Gosp. Odjelnog predstojnika, da podređenom svom osoblju u tom pravcu dade potrebne upute. Povjerenik.»

No, nije samo Zagreb kršio autonomiju Ispostave. I sami pravni i fizički subjekti s područja Ispostave nisu percipirali tu instituciju kao mjesto na kojem oni mogu riješiti svoje probleme i pitanja. O tome dovoljno svjedoče riječi dr. Lamera, odjelnog predstojnika banske vlasti: «... u pogledu administracije... i sami Dalmatinci bi trebali odustati od navike koja je prije postojala da su putovali za svaki posao u Beograd, pa da tako ne putuju u Zagreb, jer mogu većinu svojih posala da svršavaju kod Ispostave..., kojoj će na taj način podići važnost i ugled».⁶⁴ U povodu donošenja Naredbe o djelokrugu i unutarnjem uređenju Ispostave svi ugledniji dnevnicci pozivaju Ispostavu da iskoristi danu joj autonomiju, ali i upozoravaju da se radi o privremenoj organizaciji, te glede tog pitanja treba sačekati sazivanje Sabora.⁶⁵ Obzor u tom pravcu upozorava:

«Ovim uređenjem naravno učvršćeno je političko jedinstvo banske i dalmatinske Hrvatske... Osnivanjem banovine Hrvatske učinjen je prvi korak, da se barem veći dio hrvatskih zemalja politički opet ujedini, pa je ne samo posve prirodno, već je i to dužnost hrvatskih mjerodavnih faktora, da sustavno sve jače povežu u nerazdruživu političku cjelinu područje, na kojem danas vrši vlast ban Hrvatske. S toga je gledište opravdano i potrebno, da ban Hrvatske bude vrhovna vlast i nad cijelim radom Ispostave... Time se afirmira narodna i politička cjelovitost banovine Hrvatske i osigurava pravilno funkcioniranje hijerarhijskog principa... Ne samo vjekovna volja hrvatskog naroda, već i današnje sudbonosne prilike u svijetu imperativno traže da se ta cjelovitost sustavno učvršćuje, da bi Hrvatska mogla izvršiti svoju narodnu misiju.»⁶⁶

Ističe se mišljenje da «djelokrug Ispostave odgovara djelokrugu t.zv. primorske banovine» koji je ionako bio samo na papiru. No, «danas je u tom pogledu situacija posve drugačija i područje Ispostave... može bit sigurno, da Zagreb ne samo neće priječiti, već će dati potreban poticaj razvitku samoupravnog života u okviru, koji je predvidila naredba bana... Taj je okvir dovoljan, da Ispostava... razvije veoma široku

⁶⁴ *Novo doba*, br. 52, 2. 3. 1940., str. 6.

⁶⁵ «Trebalo uz to naravno imati na umu, da je sadašnja organizacija banovine Hrvatske uopće privremena i da će konačno hrvatski Sabor donijeti o tome odluku... U međuvremenu Ispostava... ima mogućnost, da temeljito iskuša danu joj samoupravu i da u praksi ustanovi njenu djelotvornost». *Obzor*, br. 183, 8. 8. 1940.

⁶⁶ *Obzor*, br. 183, 8. 8. 1940.

djelatnost u određenim joj funkcijama, pa će moći u neposrednom dodiru sa pučanstvom i područnim organima odgovoriti potrebama današnjice...»⁶⁷

Prema Zagrebu su s područja Ispostave ipak odaslane brojne primjedbe, koje su se ponajprije ticale pravosudne centralizacije u Banovini Hrvatskoj te pomorstva. Upravo se za poslove pomorstva nebrojeno puta isticalo da ih je kao poseban odsjek potrebno dislocirati u Split, no oni su ostali u domeni zajedničkih poslova, te se o njima i nadalje odlučivalo u Beogradu.⁶⁸ Smetalo je i što je Dalmacija prilikom imenovanja odjelnih predstojnika banske vlasti potpuno zaobiđena, pa ni jedan imenovani nije s njenog područja. Zagreb je u odgovoru lopticu krivnje prebacio na lokalne i osobne razmirice u Dalmaciji. «A mjerodavni faktori u Zagrebu baš zato da ne povrijede ničije osjećaje, često su u nedoumici, što bi trebalo poduzeti, da se zadovolji Dalmaciju.»⁶⁹

5.4. Stavovi političkih krugova

Moglo se očekivati da se glede ovog pitanja prva javi svrgnuta vlast, tj. jugonacionalističke grupacije. *Dubrovnik*, *Narodni list*, *Nova tribuna* i *Glas Primorja* su glasila s područja Ispostave koja su u Zagrebu vidjeli još krućeg centralizatora od Beograda, te su zahtijevali autonomiju za Dalmaciju. *Glas Primorja*, splitsko glasilo JRZ-e, po uspostavi Banovine Hrvatske upozorava da Split, kao nekadašnji centar banovine «ima veliko pravo, da u novom uređenju... dobije ne gori, već bolji položaj, i da od novog uređenja, kojem je on idealno žrtvovao dosta, osjeti bolje uslove života».⁷⁰

Prilikom posjeta bana Šubašića Dalmaciji oglašava se *Narodni list*, glasilo političkog kruga oko Grge Anđelinovića. «Dalmacija... nije bila nikad tek nekakva županija, koju je ograničila upravna vlast ili upravna potreba, nego je to davni životom izbrušeni kolektiv, koji ima svoje kolektivne potrebe, ciljeve i uslove života. Kao glavni kolektiv zahtijeva ovaj naš čovjek poseban postupak. Najprije je on navikao da u vlasti gleda kolektivno vodstvo i zaštitu, a nikako da vidi samo vladu jedne partije i zaštitu samo pripadnika te partije.»⁷¹ Ovaj članak, koji je djelomično i cenzuriran, ponajprije ukazuje na retoriku gubitnika vlasti. *Zov sa Jadrana* (list Jugoslavenske dalmatinske omladine – bivša Orjuna) pita se i upozorava:

«Današnji položaj Splita i Dalmacije, nakon preuređenja države i formiranja banovine Hrvatske, kojoj je žrtvovana splitska i dalmatinska administrativno-samoupravna samostalnost, je provizoran. Naime, banovina Hrvatska ima da se preuredi na t.zv. županije, odnosno oblasti. O stvarnom položaju, u kojem bi se tada našao Split i Dalmacija i kakovu bi dobit ili štetu za njih predstavljao novi položaj, nitko ne želi da

⁶⁷ *Obzor*, br. 183, 8. 8. 1940.

⁶⁸ Iz Splita su tražili proširenje kompetencije Direkcije pomorskog saobraćaja, koja bi se na taj način pretvorila u Centralnu pomorsku oblast sa sjedištem u Splitu. Tako bi najveći dio pomorskih pitanja bio rješavan na primorju; *Obzor*, br. 227, 4. 10. 1939.

⁶⁹ *Obzor*, br. 300, 28. 12. 1940.

⁷⁰ Prenosi *Obzor*; br. 290, 20. 12. 1939.

⁷¹ *Narodni list*, (ur. Grga Anđelinović), br. 4, 1939.

govori konkretno i otvoreno... Jedno treba imati na umu: Split i Dalmacija, koji su kao Primorska banovina imali ravnopravan položaj kao i svih ostalih osam centara i banovina, novim preuređenjem države taj su položaj izgubili, zaslugom većine koja je, zadojena jednom političkom ideologijom, težila da se Split i Zagreb, Dalmacija i Hrvatska zbliže i ujedine... Dosadašnji uspjesi i položaj kojeg su Split i Dalmacija postigli, pa i pored nepažnja izvjesnih režima, mora se konstatirati, bili su od koristi...

Pričaju se razne priče o ukidanju Ispostave... koje bi imalo uslijediti čak u vrlo skoro vrijeme, govori se da današnji upravljači Ispostave predstavljaju likvidatore bivše Banovine, govori se o uspostavi županija.

Kakova će i u kojem opsegu biti buduća decentralizacija, da li će čovjek i nadalje biti prisiljen da i za najmanju sitnicu trči u Zagreb (ranije u Beograd).»

Te naposljetku zaključuje: «... Split kao centar našega Primorja mora da ostane grad sa velikim preduslovima razvoja jednog velikog važnog primorskog grada... ma kako sa političkog gledišta veliko izgledalo ujedinjenje Dalmacije i Hrvatske... sve to neće moći da znači ništa... ako interesi naroda i krajeva ne budu potpuno zadovoljeni.»⁷²

Zanimljivo je naglasiti kako se u prvom dijelu teksta ističu zasluge ustrojstva Primorske banovine, da bi se na kraju ipak priznalo da se za svaku sitnicu trčalo u Beograd. Ponovno je vidljivo kako sva splitska glasila izjednačavaju potrebe Splita i Dalmacije, i uopće ova dva pojma.

Ipak, među najvećim propagatorima «*neoautonomaštva*» (Obzorova tvorbenica) ističe se šibenska *Nova tribuna*. Ovo glasilo, koje je u prethodnom razdoblju podržavalo beogradski centralizam, upozorava da su Hrvati i Dalmatinci dva posebna individualiteta te da su Dalmatinci jednako bliski Hrvatima i Srbima. Smatraju da postoji «pravi pravcati dalmatinizam», «*tvrd orah, voćka čudnovata*» (P. P. Njegoš), istovjetan sa «slovinstvom» Gundulića, Kačića i dr.

«Dalmatinski autonomizam je upravo pokazao u vrijeme balkanskog i I. svjetskog rata, kakav i s čime autonomizam hoće. A od našeg oslobođenja i ujedinjenja, pa do danas, sve što je slavensko, kulturno i pošteno u Dalmaciji hoće svoju državu Jugoslaviju nedjeljivu, nepobjedivu, vječnu pod žezlom svoje narodne dinastije Karadjordjevića. Kako je stari dubrovačko-dalmatinski autonomizam htio svoju samostalnost u svojoj slobodi, tako hoće i današnji dalmatinski autonomizam poštovanje svoje individualnosti; hrvatske i slavenske u svojoj slobodnoj, suverenoj državi Jugoslaviji.»⁷³

Očita je usporedba s prokušanom politikom autonomaštva u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Logično je zaključiti da je autonomaštvo jugonacionalističke političke struje tek prividno, jer je jednostavno nespojivo s centralizmom i unitarizmom čiji su oni bili zdušni propagatori.

⁷² Pojedinačno se navode ostvarenja iz razdoblja Primorske banovine: «80 000 dalmatinskih težačkih porodica postalo je gospodar zemlje... izgrađeno je mnoštvo novih puteva, mostova, čatrnja itd. ... od godine 1935. do 1938. dovršene su 42 nove školske zgrade... zaposleno oko 6000 pomoraca... podignuto nekoliko električnih centrala... sagrađene su poljoprivredne stanice u Sinju, Livnu, Zemuniku, Kninu, Ljubuškom...»; *Zov sa Jadrana*, br. 103, 1. 1. 1940.

⁷³ *Obzor* prenosi pisanje *Nove tribune*; br. 228, 2. 10. 1940. i 243, 19. 10. 1940.

Na novi položaj Dalmacije reagirao je i tisak iz ostalih krajeva Jugoslavije. *Delo* (glasilo ministra dr. Laze Markovića) upozorava Zagreb da bi kruto provođen centralizam mogao izazvati nezadovoljstvo u Dalmaciji i da je jasno, bez obzira na to što Primorska banovina nije uživala nikakvu stvarnu autonomiju, da je kod Ispostave otpala svaka zakonska mogućnost brige o svojim najpotrebnijim poslovima. Za razliku od uvijenih fraza zagrebačkih glasila sklonih HSS-u, *Delo* daje dosta jednostavnu i trezvenu ocjenu novog položaja Ispostave: «Prvo se mislilo o tome da se Dalmaciji dade puna samouprava, ali to je ostavljeno za kasnije i izvršena je samo takozvana dekoncentracija banske vlasti, time što je Ban delegirao jednog svog predstavnika (povjerenika – op. a.) da on vrši bansku vlast na području Ispostave».⁷⁴ Ljubljansko *Jutro* (unitarističko glasilo dr. Kramera) poziva Zagreb da se obide Dalmacija i bolje upoznaju njene potrebe, jer je očito da Zagreb kopira beogradske centralističke navade. Prema Jutru, djelokrug Ispostave kao ekspoziture banske vlasti nije mnogo širi od djelokruga kotarskog poglavarstva. I unitaristička beogradska *Narodna obrana* osuđuje centralizam iz Zagreba nauštrb dalmatinske autonomije.

Hrvatska glasila bliska Mačeku *Obzor* i *Hrvatski dnevnik* žustro reagiraju na svaki ovakav komentar pa beogradski *Napred* (list sveuč. prof. Mihajla Ilića) mirno primjećuje da se ova dva dnevnika «često više trude da opravdaju pod svaku cijenu izvjesne pokrete i izvjesne težnje u novostvorenoj banovini, nego da traže objašnjenje i da dadu potpuno objektivnu sliku prilika u banovini».⁷⁵ Što se tiče splitskih glasila sklonih HSS-u, zanimljivo je napomenuti kako *Novo doba* nije dalo niti jedan komentar vezan uz položaj Ispostave ili Dalmacije. *Dalmatinska Hrvatska* (počinje izlaziti u ožujku 1941.), čiji je izdavač gradska organizacija HSS-a, ima znakovito ime. Naime, takav se je naziv za Dalmaciju potencirao iz Zagreba i HSS-a, pa se u ovakvim novinama više ne barata pojmovima «Dalmacija» ili «Dalmatinci», koji su previše asociirali na autonomaštvo.⁷⁶ Posebno se okomljuju na komentare koji kritički promatraju položaj Ispostave, tj. Dalmacije u Banovini. Prijašnje glasilo HSS-a u Splitu, *Hrvatski glasnik* osipa paljbu po takvima:

«Odluka bana o autonomiji Ispostave... nije iznenadila ni jednog pristašu HSS, jer je logična i sama po sebi razumljiva, ali je razočarala sve one otvorene i prikrivene protivnike HSS, koji su najavljivali borbu dalmatinskih Hrvata za autonomiju Dalmacije, koji su na sva usta govorili, da je Zagreb gori od Beograda... Ovi zloguki proroci nisu teško nalazili pomoćnike i suradnike i sjeme njihovih zlobnih izmišljotina padalo je na plodno tlo, koji su po svojem shvaćanju skloni, da takove vijesti primaju, jer su služili svim antihrvatskim režimima i sada barem iz potaje priželjkuju za svojim starim gospodarima.»⁷⁷

⁷⁴ *Obzor* prenosi pisanje *Dela*, br. 24, 29. 1. 1941.

⁷⁵ *Obzor* prenosi pisanje ovih dnevnika; br. 165, 18. 7. 1940., 167, 20. 7. 1940., 169, 23. 7. 1940., 171, 25. 7. 1940. i 246, 23. 10. 1940. I *Glas Primorja* upozorava na agresivnost *Obzora*: «Ne postoji doduše još otvorenih istupa u tom pravcu, da bi se položaj Splita i Dalmacije što bolje zaštitio iz prostog razloga, što pojedini nemaju odvažnosti... jer znadu, da bi istog časa bili kršteni od *Obzora* i njemu sličnima autonomašima, koji remete red i mir te slogu između Zagreba i Splita»; prenosi *Obzor*, br. 72, 28. 3. 1940.

⁷⁶ Sličan se recept primijenio i u najnovijoj hrvatskoj povijesti s nazivom «Južna Hrvatska».

⁷⁷ Pisanje *Hrvatskog glasnika* prenosi *Obzor*, br. 186, 12. 8. 1940.

5.5. Gospodarska percepcija

Gospodarski faktori na tlu Primorske banovine su u sporazumu i nastanku Banovine Hrvatske vidjeli priliku za novi početak i bolje dane za dalmatinsko gospodarstvo. No, odmah na početku upozorili su da se «*kod organiziranja nove hrvatske gospodarske organizacije u slobodnoj domovini treba voditi računa o usklađenju do sada dvaju samostalnih ekonomskih područja*». ⁷⁸ S vremenom Jadranski Lloyd, splitski gospodarski tjednik, uočava centralističke tendencije u privredi Banovine. Već se u listopadu 1939. iz Zagreba predlaže osnivanje posebne industrijske komore za Banovinu Hrvatsku, a time, između redaka, i ukidanje splitske Industrijske komore iako «*Split i okolica imaju naime razmjerno više industrija, nego li bilo koji privredni centar u ovoj banovini... najveća hemijska industrija u zemlji... najveće brodogradilište naše države...*» ⁷⁹ Nakon vijesti o vjerojatnom ukidanju financijskog odjeljenja Ispostave, *Lloyd* reagira burno:

«Likvidacijom financijskog odjeljenja Ispostave... znači da će uskoro doći do likvidiranja ove administrativne upravne instancije, kojoj od samog stvaranja nije se znalo djelokrug, da li je to ustanova prve, druge ili treće molbe. A bez financijskog odjeljenja ovaj ured gubi određene funkcije. Samo se postavlja pitanje što će zamijeniti i kada Ispostavu Banske Vlasti.» ⁸⁰

Najavu «administrativno-gospodarske samouprave» Ispostave (Naredba o djelokrugu i unutarnjem uređenju Ispostave iz kolovoza 1940.) pozdravili su nadajući se «*da će samoupravni život u Ispostavi omogućiti i bolje razumijevanje privrednih pitanja ove pokrajine*». ⁸¹ No, ostalo je premalo vremena za davanje ikakvih ocjena o «administrativno-gospodarskoj samoupravi» Ispostave jer je II. svjetski rat bio na pragu Jugoslavije, te ista nije nikada ni zaživjela. Sukus stajališta ovog gospodarskog tjednika, koji možemo ocijeniti prilično objektivnim komentatorom, može se sažeti u sljedeće rečenice:

«Kroz čitavo ovo vrijeme Ispostava... bila je tretirana kao jedna suvišna administrativna organizacija za koju se nije znalo što bi se s njom napravilo. Da se dokaže ta njezina suvišnost administrativni faktori Banske vlasti općili su direktno sa prvostepenim vlastima, dok je Ispostava bila samo prijepis dotičnog akta: «na znanje». Privredni krugovi, valjda kao nijedan instrumenat narodnog života osjećali su teškoće ovog stanja.» ⁸²

⁷⁸ «Dalmatinska privreda koja je bila do sada pastorče... priključuje se velikom raspoloženju i nadi... boljeg ekonomskog života i radi toga pozdravlja cjelokupni sporazum», *Jadranski Lloyd*, br. 34, 26. 8. 1939.

⁷⁹ «Kad bi se taj predlog prihvatio, trebalo bi splitskoj komori oduzeti nadležnost u industrijskim poslovima, što bi zapravo značilo ekonomsko uništenje ove komore... Split i okolica imaju naime razmjerno više industrija, nego li bilo»; *Jadranski Lloyd*, br. 42, 26. 10. 1939.

⁸⁰ *Jadranski Lloyd*, br. 10, 14. 3. 1940.

⁸¹ ISTO, br. 26, 19. 7. 1940.

⁸² ISTO, br. 26, 19. 7. 1940.

5.6. Dalmatinski pogledi izvan Splita

Kako su na položaj Dalmacije gledala njena veća gradska središta? Novo doba je u jednom svojem članku, namjerno ili nenamjerno, područje Ispostave nazvalo «splitskim dijelom banovine».⁸³ Split je od uvođenja diktature i nastanka Primorske banovine 1929. postao središtem Dalmacije, vjerojatno zahvaljujući i činjenici što je višestoljetni dalmatinski centar Zadar pripao Kraljevini Italiji. Ostala dalmatinska središta, a tu ponajprije mislim na Dubrovnik i Šibenik, nisu s odobravanjem gledala na ovo ustoličenje Splita. Prilikom posjeta bana Šubašića Dalmaciji u studenom 1939. vodeći Šibenčani mu upućuju svoju *spomenicu*,⁸⁴ u kojoj ističu da je «Šibenik kroz posljednjih 20 godina sistematski zapostavljan... kroz to isto vrijeme drugi jedan primorski grad (Split) po svojim ondašnjim formalnim predstavnicima uspio da prisvoji sve središnje ustanove Dalmacije». Nadalje oni traže «da svi naši lučki gradovi na Jadranu, Dubrovnik, Split, Šibenik i Sušak u budućnosti budu u pitanju upravnih i privrednih ustanova potpuno ravnopravni, jer tu ravnopravnost imperativno zahtijevaju njihovi geografski položaji i njihova gravitaciona područja». I potom furiozan zaključak: «Ovu neprirodnu granicu između dalmatinske i banske Hrvatske izbrisao je hrvatski narod i viši interesi i budućnost hrvatskog naroda apsolutno zabranjuju da se obnovi granica između Dalmacije i ostalih hrvatskih zemalja u bilo kojem obliku kod konačnog uređenja administracije Banovine Hrvatske.» U spomenici traže «1. da u primorskim gradovima Šibeniku, Splitu, Dubrovniku i Sušaku kod definitivnog ustrojstva administracije bude osnovana jednako po jedna upravna vlast drugog stepena i da im se potčine sada već postojeće upravne vlasti prvog stepena, 2. da se isto tako postupi i u pitanju sudskih i financijskih vlasti...»

Dubrovački individualitet i potrebu njegova očuvanja naglasio je dr. Melko Čingrija u svojoj brošuri «Dubrovnik i hrvatsko pitanje» (Dubrovnik, 1939.) već prije nastanka Banovine Hrvatske. On je isključivo raspravljao o budućnosti Dubrovnika, ne i Dalmacije, ustavši protiv njegova pripojenja budućoj Banovini naglasivši da bi Dubrovnik pri tom pao na «palanački srez najnižeg stepena».⁸⁵

Ovakav negativan stav Šibenika i Dubrovnika prema dalmatinskoj samoupravi, očito je urodio plodom krajem 1940. Dobro obaviješteni *Obzor* primjećuje:

«Jedno vrijeme se mislilo da se Ispostavi... dade široki samoupravni djelokrug... To je pitanje bilo aktualno sve do nedavno. U posljednje vrijeme međutim izgleda, da se od toga odustalo, i to uglavnom zbog raspoloženja u južnoj i sjevernoj Dalmaciji. Naime,

⁸³ *Novo doba*, br. 233, 29. 9. 1939., str. 6.

⁸⁴ Radi se o spomenici «predstavnik općine, trgovine, industrije, zanatstva, ugostiteljstva, novčarstva i slobodnih profesija, u kojoj se iznose vitalne potrebe našeg grada i njegovog gravitacionog područja, Sjeverne dalmatinske Hrvatske»; *Novo doba*, br. 293, 28. 11. 1939., str. 5. Iz Splita se prilično mirno uzvratilo s argumentom da je «Split poslije oslobođenja postao administrativni centar Dalmacije, jer je imao najviše uslova od svih gradova na primorju... U prvom redu njegov centralni položaj... činjenica što je i ranije prije rata bio i politički i kulturni centar Dalmacije»; *Jadranski Lloyd*, br. 48, 7. 12. 1939.

⁸⁵ H. MATKOVIĆ, 2003., str. 261.

južna i sjeverna Dalmacija nijesu bile oduševljene tom zamisli: čini se, da tamo radije žele, da imaju samostalni djelokrug, nego da budu neposredno podređjene Splitu... Nije, ipak isključeno da se to provede i prije sastanka hrvatskog Sabora, ako se pokažu nepremostive zapreke za njegov saziv. Svakako sada prevladava gledište, da se izadje u susret željama Dubrovnika i Šibenika, pa će se vjerojatno osnovati tri županije...»⁸⁶

No, ništa se od predviđenog nije zbilo, točnije rečeno, nije se imalo vremena dogoditi. Napad fašističkog bloka u travnju 1941. i okupacija Kraljevine Jugoslavije zauvijek su prekinuli ove rasprave o položaju Ispostave na vrlo jednostavan i efikasan način – njenom likvidacijom.

6. ZAKLJUČAK

Nakon stoljeća samouprave i posebnog položaja, Dalmacija stvaranjem Jugoslavije gubi svoju autonomiju. Upravnom podjelom ove kraljevine na banovine 1929. veći dio Dalmacije okupljen je u Primorskoj banovini i prividno ponovno stječe autonomni položaj. Sredinom tridesetih godina sve se češće govori o rješavanju tzv. hrvatskog pitanja na način da se unutar Jugoslavije sve hrvatske zemlje, uključujući i Dalmaciju, okupe u posebnu federalnu jedinicu. U toku tih rasprava rijetki glasovi sporednog političkog značenja (Samostalni demokrati; Josip Smodlaka) upozoravaju i traže zadržavanje kakve-takve autonomije za Dalmaciju. Glavni politički faktor – Hrvatska seljačka stranka – tražila je u pregovorima i ostvarila jednu jaku, samostalnu i homogenu hrvatsku jedinicu.

Kraljevska banska uprava Primorske banovine ipak se zadržala, uz promjenu naziva iz praktičnih tehničkih razloga; a to je upravo bila za čitavog svojeg postojanja – prijelazni tehnički organ. Iako je Ispostava banske vlasti Banovine Hrvatske u Splitu svojim formiranjem na papiru preuzela u nadležnost ovlasti bivše banske uprave, one su imale važan aneks. Naime, ban je imao pravo oduzeti ili dodijeliti izvjesne poslove Ispostavi. Doduše, on takvu ovlast nije pretjerano koristio, jer ionako preuzeta samouprava Ispostave nije nikad ni zaživjela. Financijsko odjeljenje, a time i financijska samostalnost ove institucije, vegetiralo je kao mrtvo slovo na papiru, dok konačno nije i ukinuto.

Prijelazno razdoblje od rujna 1939. do kolovoza 1940., za Ispostavu je relativno kaotičan period. Njenu nadležnost, tj. samoupravu, banska vlast, kao i samo stanovništvo s područja Ispostave, uglavnom zaobilazi. Ono se u svojim molbama i zahtijevanjima obraća Zagrebu koji takve, doduše, uredno vraća Ispostavi na obradu, ali u važnijim stvarima istu potpuno zapostavlja.

Nakon odgode uvođenja županijskog ustroja Ispostava je zadržana te je banskim propisima (Naredba o djelokrugu i unutarnjem uređenju Ispostave banske vlasti u Splitu) potvrđen dotadašnji *status quo*. Iako joj je ovaj put samouprava jasno zagarantirana te je, izuzev konačnog ukidanja mogućnosti financijske samostalnosti, zadržala sva svoja dotadašnja nadležstva, praksa nije ispunila zakonske pretpostavke i očekivanja samih

⁸⁶ *Obzor*, br. 300, 28. 12. 1940.

službenika Ispostave te nekih političkih krugova u Dalmaciji. I sam povjerenik, kome je praktično povjerena cjelokupna upravna vlast na ovom području, bio je tek karika u hijerarhijskom lancu i običan banski činovnik te je morao djelovati po uputama i direktivama bana, kome je i odgovarao za svaki svoj postupak.

Politički okvir u kojem je djelovala ova ustanova nezaobilazan je moment. Na teritoriju Ispostave nameće se goruće pitanje položaja srpskog stanovništva, ali i neprestanih sukobljavanja unutar HSS-a. Upravo povjerenik, koji bi trebao biti apolitični banovinski službenik, glumi glavnog vatrogasca u splitskoj podružnici vodećeg političkog pokreta. Stranačka organizacija se često preklapa s banskom upravom, tako da se doima kako se sve rješava u tajništvu HSS-a. Izuzev ostataka jugonacionalističkih grupacija, niti jedan politički faktor ne progovara o krnjoj samoupravi Ispostave, tj. o ugroženom položaju Dalmacije unutar Banovine. No, njihovo je autonomaštvo prividno s obzirom na to da se radi o oduševljenim zagovarateljima centralizma i unitarizma. Razlog njihova bunta proizlazi iz gubitka vlasti i položaja ukinućem Primorske banovine. S druge strane, najglasniji zagovaratelji ukidanja Ispostave bila su dva velika regionalna središta s područja Ispostave – Dubrovnik i Šibenik, koji su se osjetili zakinutima u odnosu na Split kao sjedište Ispostave.

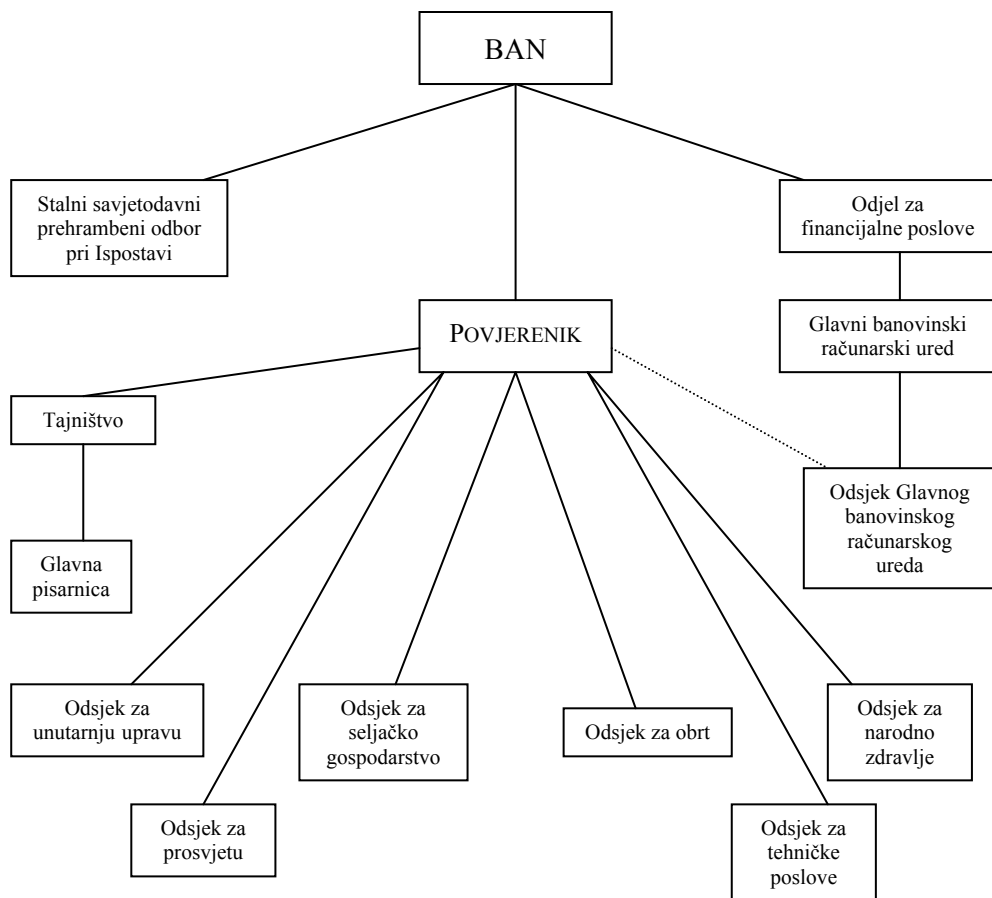
S velikom sigurnošću možemo zaključiti da produljenje svojeg života Ispostava može zahvaliti nesazivanju Sabora, a time i odgodi uvođenja županijskog ustrojstva. U radu Ispostave nije bilo ni trunke samostalnosti jer doneseni zakonski propisi nisu provedeni u praksi. Budućnost ovog provizorija u sklopu drugog provizorija (podsjetimo da je i sama Banovina Hrvatska bila provizorij) nije bila svijetla. Ni Zagreb, ni HSS niti Dubrovnik i Šibenik, kao veća dalmatinska središta, nisu bili za opstanak ove *splitske* institucije. Tek minorne jugonacionalističke grupacije, a to nije bilo dostatno. Ipak, početak rata i kraj Jugoslavije, a s njom i Banovine Hrvatske, ubrzao je svršetak neizvjesne sudbine jedne suvišne instance upravne vlasti.

PRILOZI

1. Karta Banovine Hrvatske s obzirom na organizacijsku podjelu Glavne uprave posredovanja rada; jasno je naznačena granica područja Ispostave banske vlasti u Splitu (u ovom slučaju se poklapa s teritorijem Javne burze rada u Splitu), *Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939. – 26. 8. 1940.*, Zagreb, 1940., str. 231.

ISPOSTAVA BANSKE VLASTI U SPLITU

– p o d o d s j e c i –

s a m o s t a l n i r e f e r a t i

2. Grafički prikaz strukture Ispostave
banske vlasti (prema Pravilniku iz 1940.).

Strana 6 »NOVO DOBA«

Oproštaj povjerenika g. M. Bulića

SA ČINOVNIVOM ISPOSTAVE I UPOZNAVANJE G. VUKOVICA SA SEFOVIMA UREDA

Joče poslije podne u 6 sati u Ispostavi banke vlasti, pred okupljenim svim sefovima odsjeka banke Ispostave, oprostilo se dosadašnji povjerenik g. Mate Bulić.

G. MATE BULIĆ

Bulić, a novi vršilac dužnosti povjerenika g. Mihovil Vuković, upoznao se sa činovništvom.

U IME ČINOVNIVOSTI

Oprostilo se od povjerenika g. Bulića njegov zamjenik g. Ante Jauk, koji je u kratkom govoru istakao da je g. Bulić kroz 40 godina neprekidne službe pokazao privrženost i težnju, uvijek zadivljeno hrabro i ljubav prema hrvatskom narodu. Rad toga, — rekao je — Banke vlasti, unavazajujući ovo njegovo odlično svojstvo, dala mu je puno prijetnje i tuge što ga je postavila na čelo Ispostave banke vlasti u Splitu. G. Bulić je za vrijeme svog dugogodišnjeg službovanja, a naročito za vrijeme dok je bio povjerenik, ostavio kod svih svojih saradnika najljepši uspomenu, kao stroj ali pravedan i dobar stariješni, i bio je svima kao prvi otac.

Činovništvo Ispostave, kao najbolji znak svoje hrabrosti prema svom stariješni, odlučio je da mu predlaže skroman dar, ali on je to otklonio i zamolio da se od sakupljenih priloga nabavi odjeka za što veći broj najsiromašnije školske djece, tako da će biti odjeveno oko 30 djece.

Na kraju, opraštajući se u ime svojih svih činovnika Ispostave, zamolio je g. Bulić, da zadrži provedeno vrijeme u sluzi u ugodnoj uspomeni.

G. MATE BULIĆ

slučajno je zahvalio na izrazima pažnje, te je okupljenim sefovima svih odsjeka i radnicima Ispostave, održao sljedeći govor:

»U času kada nakon skoro 40 godina neprekidne političko-upravne službe napuštam ovo časno mjesto, vaša pažnja prema meni duboko me je dirnula. Plemenitost vaših odsjeka iskanih ste mi baš onako, kako to najviše godi mojujmu srcu. Iako sam kao činovnik ne obilježite, vi ste, znajući za nevolju, odlučili da sakupljenim iznosom odjenete nekoliko siromašne djece, a takov opraštaj na gesta vrijedan je svakog odijeljenja.

Sa osobitim zadovoljstvom mogu da istaknem, da sam u svojim drugovima, bez razlike političkog mišljenja i vjerske pripadnosti, uvijek nalazio punu kolegijalnost, a to je ono što me je hrabro i sadržalo. U službi sam uvijek nastojao da budem pravedan, zakonit i objektivn, a osobito od kada sam bio na čelnom mjestu Povjerenika. Da li sam i ukoliko u tome uspio, u ovim osobito teškim vremenima, nije do mene da sudim.

U momentu kad se od svih vas skupa rastajem, dovoľite da vam preporučim da i prema vašem novom stariješni budete odani kao što ste bili prema meni. Da vas u radu bude voditi dobrobiti i napredak naše banovine Hrvatske, jer tako radite, izvršiti ćete dužnost i prema sebi i prema domovini. Dobra Bog neka bude milostiv Hrvatskoj, i neka je svima iskrena hvala.

Gosp. Bulić se nakon toga opraštio

oprostio od svih svojih dosadašnjih poslušnika, a nakon toga je —

NOVI POVJERENIK

G. MIHOVIL VUKOVIĆ REKAO:

»Dovoľite mi, Gospodine Povjereniče, da vam pri vašem odlasku zahvalim najprije u moje ime, a zatim u ime bana Hrvatske i ostalih mjerodavnih faktora. Kao je bila uspješna banovina Hrvatska, od svih nas bile su uprte naročito na rad Ispostave banke vlasti u Splitu, za dobrobiti našeg naroda i Dalmatinskoj Hrvatskoj. Hrvati prate rad za dobro svojeg mećimčeta, Dalmatinske Hrvatske. Srećan je uvek lito da je izbor baš pao na Vas, gospodine povjereniče, da Vi dođete na čelo Ispostave, tu gdje je naše Jadransko more i njegova velika važnost. Vi ste kroz vrijeme Vele službe pokazali mnogo talita i objektivnost, i zato vam ja u svoje ime i u ime bana Hrvatske izražavam puno priznanje. Naročito mi je drago da se danas od Vas opraštam i da poslije Vas dolazim na čelo Ispostave banke vlasti još jednom van hvala.

»A vas gospodo — nastavio je g. Vuković, obrađujući se činovništvu — kad povjerenjem gospodina Bana i drugih mjerodavnih faktora dođam na čelo Ispostave, molim da i unaprijed jednako kao i do sada bude moj lojalni saradnik, kao što ste bili dosadašnjem povjereniku gosp. Buliću. Jedino što ću vas moliti je: rad, rad i samo rad na dobro našeg naroda u području ove Ispostave i čitavom drugo domovine Hrvatske. Ističem da su pri radu važna tri faktora, a to su: prehrana našeg naroda, javna sigurnost te dobri i tačni administrativni. Molim vas za ekspeditivnost i saradnju, pošto je svakom radu naš dobro domovina i naroda to pretežno.

Nakon govora gosp. Vukovića stiglihlo je upoznavanje sa sefovima odsjeka. G. Bulić je predstavio g. Vukovića pojedinačno sefovima u kojima se održalo rukovanje i izmijenilo po nekoliko riječi. Oko 6 i 30 sati povjerenik g. Vuković sklapa sa gosp. Banićem ponovno se u svojoj kabinet, gdje su ostali u dužem razgovoru.

Rad i zakon bit će mi osnovna načela

IZJAVIO JE NOVI POVJERENIK G. MIHOVIL VUKOVIĆ — OSOBITA PAŽNJA BIT ĆE POSVEĆENA PREHRANI I JAVNIM RADOVIMA

Novi vršilac dužnosti povjerenika Ispostave Banke vlasti g. Mihovil Vuković, nakon što se preuzeo upravljanje svim odsjecima g. Mate Bulića, nastupio se već na redovnoj dužnosti. Od ranoga jutra danas primao je sefove pojedinih odsjeka koji su mu podnosili referate o stanju i radu svojih odsjeka. Između dva referata oko 11 sati g. Povjerenik je našao vremena da primi novinare. Varnredno ljubazan, g. Vuković ih je predusreo:

»Gospodo, ovdano ne dolazim kao politička ličnost i prema tome ne bih imao ništa izjaviti. Mogu vam samo reći da će me u imeno djelovanja rukovoditi dvojce: zakon i rad. I — dodao je — naročiti obziri prema malom čovjeku, našem radniku, zemljoposjedniku i ribarju.

»Ea to nam je dosta g. Povjereniče! — kazali su novinari.

»Ne, ne dolazim kao politička ličnost — ponovio je g. Vuković — nego kao visoki činovnik. Rad i zakon bit će mi osnovna načela.

Poslije toga razvio se i veževan razgovor. Novinari su postavili pitanje: »Da li ima problema koje ste surseli i koji su na sebe obratili Vaša naročita pažnja?»

»Svakako! — odgovorio je g. Vuković. — Osobito da velika pažnja posvetiti dvama: prehrani i javnim radovima. Neophodno je potrebno da siromašni čovjek dođe do poljne saradnje. Što se tiče prehrane, poznato je da hrane ima dosta. Samo će se bezvrijetno u pogledu

raspolođe hrane morati uvesti jedan brz i efikas sistem, da do hrane može doći onaj kome je ona faktično potrebna.

Razgovor se nakon toga doticao raznih pojedinih g. Vuković je kazao da mu je osobito stalo do toga da uprava bude brza, ekspeditivna i korektna. Osvrćući se na sinoćnji oproštaj sa g. Matom Bulićem rekao je:

»Pošto su na opraštaju učestvovali svi moji saradnici, tu sam priliku upotrebio i pozvao ih da se s njima upoznaju i da im kažem sa koje strane ne koliko jednako. Kao što je jedan vojskovođa jednom kazao da su za rat potrebno tri stvari: novac, novac i novac, rekao sam im da su za njihovo djelovanje potrebno također tri stvari: rad, rad i opet rad. Zahvaljujući sam od njih najodličnije bezuslovnu brzinu i ažurnost u radu i vnanrednu susretljivost prema strankama. Razumljivo se: aktivnost, uz neophodnu odlučnost i energičnost.

Time je razgovor bio završen, pošto su g. Povjerenika ostali poslovi. Na kraju je obećao novinarima punu susretljivost u pogledu davanja informacija i pozvao ih da razjase o njima uslovi u radu na zajedničkoj stvari.

Svečasti u Splitu. Svečasti ostaje još nekoliko dana u Splitu i prima publiku dnevno u Hotelu Central.

Kadnja, kvarteta, šatire i ostalu muziku modu najtjeplije kupujete kod »Orlova« Split, Mihovilov trg 2. Tel. 31-44. 18

KINO CENTRAL

Danas u 5-30, 7-30 i 9-30 sati
BRILJANTNI MUZIČKI SUPER ŠLAGER

„Renata u kvartetu“

SA NAJBOLJIM GLUMCIMA EVROPE:
Käthe von Nagy - Gustav Fröhlich - Attila Hörbiger

Duhovita komedija koja će Vas nasmejati!

Sutra u subotu u 3 i 4 sata poslije podne
CRVENKAPICA
Prije svake predstave nastupa **LELICA ŠESTAK**

• NOVO DOBA •

Novi povjerenik Ispost. Banske vlasti

GOSP. MIHOVIL VUKOVIĆ S TIGAO JE JUTROS U SPLIT

Jutrošnjim zagrebačkim putničkim vlakom u 7 i 30 sati doputovao je u Split novoimenovani vršilac dužnosti Povjerenika Ispostave banske vlasti u

G. MIHOVIL VUKOVIĆ

Splitu, g. Mihovil Vuković. Pri dolasku vlaka na željezničkoj stanici našli su se g. Ivan Sikirić, šef općeg odsjeka, g. Ljubomir Tecilazić, šef upravnog odsjeka, g. Marko Penović, tajnik povjere, nika, g. dr. Ante Rajević, sreski načelnik, te redarstveni komesari i saradnik našeg lista.

Kad je vlak ušao u stanicu, izašao je u pratnji redarstvenog ravnatelja g. Josi-

pa Zlatara, novi povjerenik g. Vuković, srdačno se pozdravio sa predstavnicima vlasti i sa svima se rukovao. Sa stanice je pošao automobilom do hotela Bellevue, gdje je odsjeo i odmorio se. U 10 sati g. Vuković je došao u zgradu Ispostave banske vlasti, gdje ga je dočekao i pozdravio dosadašnji povjerenik g. Mate Bulić. Odmah nakon što su izmijenili pozdrave, prešlo se na primopredaju dužnosti koja će potrajati do sutra.

Oko podne g. Vuković je primio predstavnike štampe koji su ga pozdravili i s njima je ostao u kraćem razgovoru. Novinarima je novi povjerenik jutros izjavio da ne može za javnost dati nikakovu naročitu izjavu prije nego što primi dužnost i upozna se sa šefovima pojedinih odsjeka.

Večeras će se oprostiti od činovništva dosadašnji povjerenik g. Bulić, koji u svojoj 65 godini odlazi u pensiju, poslije 40 godina neprekidne službe. Kao povjerenik g. Bulić je služio godinu i po dana i sada po svojoj želji odlazi u mirovinu. Pri odlasku sa mjesta povjerenika, g. Bulić je primio od bana Hrvatske g. dra Šubašića pismo u kojem mu zahvaljuje na primjernom vršenju službe i radu za dobro naroda i banovine Hrvatske.

Banovinski činovnici sakupili su među sobom jednu lijepu svotu sa kojom će se, u počast g. Buliću, obući 20 najsiromašnije školske djece, a kao uspomenu predat će mu Album slika sa našeg Jadrana, da na taj način pokažu privrženost i čast svom starješini koji je zbog svoje čestitosti, strogosti i savjesnosti uživao kod svih puno povjerenje.

4. Dolazak novog v. d. povjerenika, *Novo doba*, br. 15, 16. 1. 1941.

OPĆE OBRAZLOŽENJE

prijedloga proračuna Poglavlje " Ispostava banske Vlasti " u Splitu za 1941. god.

Obrazloženje jednog proračuna treba da bude prikaz svih namjera koje se imaju da primjene u ovoj godini za koju se proračun predlaže, da bude u pojedinostima nacrt svih radova i polihvata koji će se izvršiti u toku odnosno proračunske godine i to posebno za svako polje rada.

Opće pak obrazloženje treba da bude sažumi prikaz svih posebnih obrazloženja i da naročito istakne poglede predlagача proračuna na sva privredna, kulturna, socijalna, zdravstvena, gospodarska i ostala pitanja onog kraja kojim dotični predlagач proračuna upravlja.

U općem obrazloženju ovog prijedloga proračuna svi ti pogledi ne mogu da se iznesu, jer u istom osum predviđeni stručnih izdataka, već samo onih za lične, a od materijalnih samo za umjerno-pismaričke potrebe.

Pošto su u Maslovu XII izneseni i stručni rashodi, to je i posebnom obrazloženju ovog dijela proračuna posvećena naročita pažnja. Da narod privredno ojača i bude sposoban za rad, treba da bude zdrav. Poboljšanje zdravlja stvaraju se svi preduslovi za njegov napredak na ostalim poljima, jer bolesnik ne može da radi ne samo fizički već ni duševno. Zdravstvenom pitanju naroda, očuvanju njegovom od propadanja treba posvetiti naročitu pažnju baš u krajevima Ispostave banske Vlasti, koji su do sada bili nevjerojatno zapušteni. Zdravi roditelji rađaju zdrava pokoljenja, koja će biti sposobna i kadra da očuvaju ono što su njihovi očevi, brada i sestre postigli nakon puštih muka i patnja.

Namjere Banske Vlasti banovine Hrvatske u pogledu potrebitijih reformi na svim poljima banovinskog djelovanja, mogu uspješno da budu sprovedene jednom smišljenom, proučenom i dobro organizovanom akcijom, baš taj rad potrebit je dovoljan broj svjesnog, stručnog i pouzdanog osoblja t. j. činovnika i ostalih službenika. Bez toga mnoga plemenita akcija ne uspijeva, jer nema onih koji će je zvati da u život sprovedu. Potrebno je zato da se tome staležu posveti odgovarajuća pažnja, naročito danas kada vladaju teške privredne prilike, prouzročivši nametima zapletajima između onih država koje su odlučivale o svjetskom blagostanju i što ima naročito odnosa na naš privredni život.

Kako je uvijek teških prilika i sam naš narod zapao u teškoće života, obično da se namigne da vrše ograničeni izdaci za potrebe preživljavanja naroda, to je situacija danas takova, da se ne može ponašanjem bezvika predviđjati ekonomsko poboljšanje činovničkog staleža u onjenu stvarnog poskupljenja životnih namirnica, odjese i obuće. Ako je već to nemoguće, onda treba nastojati da se privremenim anapredviđjajem službenika, honorira teški i odgovorni rad kojega oni vrše.

U ovogodišnjem proračunu predviđjena su razna upredviđjanja, pak se moli da ista budu odobrena.

Kod Odsjeka za narodnu pravosuđe, Maslov IV, predviđja se veći broj novih mjesta. Tu se stvarno ne radi o novim teretima za proračun banovine Hrvatske, već o listama koje se nalaze na ruku kod spomenutog Odsjeka, a terete lične izdatke manjih pravosuđnih ustanova.

Kod Odsjeka za socijalnu politiku i narodno zdravlje Maslov XII, " Higijenska služba " predviđjeno je više novih mjesta s razloga već manje spomenuti.

Predviđjena nova mjesta u Odsjeku Glavnog banovinskog računarskog ureda pri Ispostavi banske Vlasti, Odsjeku za šumarstvo i t. d. rezultat su stvarnih potreba za normalno odvijanje rada.

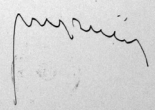
Izvanredni materijalni kredit u predviđenom iznosu od 1,200.000.- Dinara odnosi se i Din. 200.000.- za ustarene uređenje nove zgrade Ispostave banske Vlasti koje je neophodno naizbiti, i Din. 1,000.000.- za uređenje i stavljanje u rad veterinarskog dijagnostičkog bakteriološko-serološkog zavoda na veterinarskom ambulantom u Splitu. Mlali se da je suviše intencij neophodna potreba i važnost ovog zavoda za teritorij Ispostave banske Vlasti u Splitu.

Lični rashodi po prijedlogu proračuna iznose Din. 14,499,590.-, redoviti materijalni 7,608,540.- i izvanredni materijalni Din. 1,200.000.-, ukupno prijedlog proračuna Ispostave banske Vlasti za 1941. godinu iznosi Din. 23,308.130.-

U iznosu ličnih berisa malazi se iznos od Din. 956,040.- mai ime sveukupnih izvanrednih ličnih i porodičnih dodatka po banskoj Narodbi od 28. kolovoza 1940. god. br. 37.997-XI-1940.

Obzirom da je prijedlog ovogodišnjeg proračuna naročito sastavljen po prihvatljivim upustvima, moli se uvažiti vjerojatne nedostatke.

Povjerenik:

Ispostava Banske Vlasti u Splitu
 otkazje za uvođenje novčanice
 Nov. II. broj 1483/40
 3. listopada 1940.
 S p l i t
 Predmet: Izvješće uvođenja novih novčanica
 u pojedina konkretna slučajeve.

Banskaj Vlasti banovine Hrvatske
 1/ K a b i n e t
 2/ Prosjednički ured
 3/ svine odjelima

Z a k r e b

Izni slučajeva, kada se Banska Vlast obraća pojedinim
 područnim vlastima i stupena s područje Ispostave raznih nerasje-
 njive i uputstvena, a da ista ne dostavi u propira ne znanje i
 ovoj Ispostavi. Radi ovog događaja se, da Ispostave ostabe neinfor-
 mirana o nekim stvarima iz ovog djelokruga ili da za to navedenje
 i upute oznake službeno putem pojedinih sredstvih načelnostava.

Isto tako se dečeva, da u pojedinih konkretnih sluča-
 jevima ova Ipostava daje uputstva za rad pojedinoj teritorijalnoj vlasti,
 a da ta ista teritorijalna vlast za isti slučaj odloži i od Banske Vlasti
 uputstva, koja nisu potauno jednaka s uputstvima, denis sa strane
 ove Ipostave. Depede katkada su i raznorodne, radi čega treba odluča.

Da se izmizbjegne unoljeva se načelo, da s ovim svo-
 jim dispozicijama, koje čini neodorravno mimo Ipostave, obavljati
 i Ipostavu, kako bi bila uvijek informirana u svemu, što se na
 području njezinoga dopodja. Potoljeni snoni odgovornost za uravna
 na teritoriji Ipostave a to će sa biti osuočeno snom na odlični
 način. Isto tako molim da ovaiz obavješten o vanjskim uslovenjima,
 koje Banska Vlast vrši po svojim činovnicima na teritoriju Ipostave.
 što se naročito tiče prijave poslovanja prvostavnih vlasti i
 Ovdine to ona mogu imati snom karakter nadopregleda jer za redovite
 pregleda je vrsna Narodni o ustrojstvu i djelokrugu Ipostave Banske
 Vlasti ovlaštene Ipostave.

Kolim Gosp. odjelnog predstojnika, da podre-

dj. zna. svom osoblju u tom bratva dade potrebne upute.

Povjerenik:
 J. B. U. J. I. S., v. r.

K. broju 28862 Pr. 1940.

5. Upozorenje bancskoj vlasti zbog zaobilaženja Ispostave u pojedinim konkretnim slučajevima; HDA, BHPR.U, kut. 11, br. 28862, Pr. 1940.

6. Pečat povjerenika Ispostave banske vlasti u Splitu.

Tonko BARČOT: THE DEPARTMENT OF THE BANAL GOVERNMENT OF AUTONOMOUS BANOVINIA CROATIA IN SPLIT 1939–1941

Summary

The Cvetković-Maček Agreement was a basis for the creation of Autonomous Banovina Croatia by uniting Banovina Savska and Banovina Primorska and annexation of districts ("kotar") with a Croatian majority, which were then within the scope of other banovinas. This resulted in liquidation of governmental bodies of the two banovinas, i. e. the Royal Banal Government of Banovina Savska and Primorska respectively. A new government on newly formed territory – The Banal Government was not a mere copy or sum-up of authorities and affairs within the scope of the dissolved banal governments. It was truly an autonomous body (in terms of finance likewise), primarily in its relation towards supreme authorities, but also in terms of general elements in its relation towards the king, i. e. the regency. Thus, it can be justly referred to as "a state within the state", although a single remark has to be made – the governmental organisation was never rounded up (the Croatian Parliament, as a legislative body, was never called into session), and it had more provisional character since the laws and regulations were never enacted in the National Parliament.

Concurrently with the establishment of the Banal Government, in September 1939, the Department of the Banal Government in Split was formed for the territory of former Banovina Primorska and Kotars of Dubrovnik, Travnik and Fojnica, as a successor of dissolved Royal Banal Government of Banovina Primorska. It was envisaged as a transitional solution towards a county type of organisation on the territory of Autonomous Banovina Croatia. The Department temporarily took over all affairs that were under the competence of its predecessor, but these were not applied in practise. At the end of 1939 and first half of 1940, which was extremely hectic period for the Department, this institution bureaucratically carried out all demands made by the Banal Government, without any hint of (envisaged) autonomy.

Since a county organisation system was not established after all, the Banal Government was forced to deal with the issue of the Department and set appropriate legislative framework. According to *The Order on Jurisdiction and Internal Organisation*, the Department was regulated as an authority of the second instance in Autonomous Banovina Croatia, taking over affairs (except financial ones) from the former banal government. The head of the Department was commissioner – an official who controlled the whole administration of the Department. He was also in charge of all administrative bodies and self-government units under his competence, and he was accountable to ban. Deputy-commissioner filled in, in case the commissioner was prevented. Under *The Regulation on Division of Competence between Individual Sections and Subsections* from December 1940, the jurisdiction of the Department was divided into section, subsections and executive officers. In addition to the Secretariat, seven other sections were established – section for

home affairs; rural economy, veterinary and forestry; crafts, industry and trade; technical works; welfare policy and public health; and for accounting. The existing financial section was dissolved, thereby putting an end to financial independence of this institution. Permanent Advisory Food Committee at the Department was also formed. It was an important advisory body that managed food distribution in sensitive pre-war years.

Still, all these administrative regulations did not contribute much to necessary change of situation. The Banal Government continued to ignore the Department when making important decisions, thus violating its autonomy. Almost all decision-makers considered the Department as a superfluous body, and political elite in Dubrovnik and Šibenik called for its abrogation and establishment of designed county organisation. Only minor Yugoslav nationalist groups in Dalmatia argued in favour of its existence and implementation of autonomy. At the beginning of 1941, the Kingdom of Yugoslavia was attacked and occupied by the Tripartite Pact forces. The Ustaša Committee of the State of Croatia, as a representative of transitory Ustaša government in Split, took over all affairs under the competence of the Department, thus denoting a formal end of this institution.

Translation: Maja Šunjić

Key words: Department of the Banal Government, Split, Dalmatia, Banovina Croatia, 1939–1941